

הרב צבי גרטנר

מכון ישרון – מז"ס כפייה בגט

קונטרס "דם רעך"

בענין דיווח לרשויות במקרים של התעללות בילדים

מבוא

א) בדבר השאלה העומדת על הפרק כעת בארה"ב, שהנה כידוע התגלו בשנים האחרונות אצל אומות העולם מקרים רבים של מורים ואנשי חינוך המתעללים התעללות מינית ואו פיזית בתלמידיהם¹ והענין קיבל פרסום רב אצלם. ומחמת גודל הנזק – גופני, ועאכו"כ נפשי – הנגרם לילדים הנופלים קרבן להתעללות כזו (שברבים מן המקרים חיייהם וחיי משפחתם נהרסים), התחילה הממשלה להחמיר ביותר בענינים אלו, הן על העבריינים עצמם, והן על אנשי חינוך וכל מי שבא במגע מקצועי עם ילדים, שמטילים עליהם חובת דיווח לרשויות בכל מקרה של חשש וחשד,² והמתרשל או הנמנע מלדווח, תוך זמן קצר מאד, חשוף לעונשי קנס ומאסר, ואף לתביעות אזרחיות מצד הורי הילדים שנפגעו כתוצאה מאי-הדיווח.

ולדאבונינו ובעוה"ר אף על מחננו לא פסע הנגע, והיו מקרים שונים כנ"ל גם אצלנו ר"ל. ונשאלת השאלה מה יעשה מורה ומחנך וכו' אם מעשה כזה בא לידו, שיש אומרים הרי כל אדם בחזקת כשרות הוא עומד, ולכן אסור למוסרו לרשויות, ובפרט אם לא תבעוהו תחילה בבית דין ונפסק על ידם שדברים כהווייתם – והוא דבר שכמעט ואי אפשר, ובפרט בזמן הזה שאין כח בית דין יפה לכופו לעמוד בדין, ועוד שגם אם יבוא לבית דין, הרי בדרך כלל תשתית הראיות בדברים כאלו מבוססת על עדות קטנים ופסולים ואומדנות, או על הודאת בעל דין, ולהוציא אדם מחזקתו צריך עדות כשרה, ולא של קטנים ופסולים או אומדנות, וכל שכן לא הודאתו, שאין אדם משים עצמו רשע. ואחרים אומרים, הרי בהצלת נפשות² ולאפרושי מאיסורא קעסקינן³ (שכפי הנשמע מרבנים ואנשי

1 בלע"ז mandated reporting. כמובן, לפי תנאי החוק אין שום מקום להתערבות של רבנים קודם שחל חיוב הדיווח. זאת ועוד, לפי החוק בהרבה מדינות בארה"ב, חיוב הדיווח חל גם על הרבנים.

2 בהקשר זה יצויין עוד, שנוסף על ההיזיקים שפורטו בקטע הקודם, לדעת רבנים ואנשי מקצוע שומרי תו"מ העוסקים בנושאים אלו, אחוז ניכר מילדי השוליים הסוטים מן הדרך הם מאלו שנפלו קרבן להתעללות כזו.

3 ולפני כעשרים שנה ובעקבות מעשה שהיה, שח לי גדול אחד שליט"א, שקבלה בידו מתד מגדולי הדור, שלמי שפרוץ בדבר, התאוה לעבירה זו גדולה בהרבה מתאות נשים דעלמא, עכ"ד. (ולדברי אותו אדם גדול מתורצת קושיית הפלפולא חריפתא ס"ק ל על דברי הרא"ש בסנהדרין פרק זה בורר סימן יג, וכבר הערנו קצת מזה בהגהות והערות לטור ח"מ (מהדור' מפעל טור השלם) סימן לד אות נו, עיי"ש ודו"ק). ועיין

מקצוע העוסקים בשטח זה, הלקוי בדבר זה עלול לפגוע בעשרות, ולפעמים מאות, ילדים, וקרוב לודאי שאין לו תקנה בתשובה גרידא, עד שילוהו בטיפול מקצועי לתקופה ממושכת). ומה גם שהרשויות מטילות חובת דיווח וכאמור, ובפרט כי ברוב המקרים אין לרשויות ענין להעניש העברייני, אלא מאלצים אותו לעבור תהליך שיקום. שלכן אין ספק שרשאים וחייבים לדווח, ובתנאי שהענין נבדק כראוי על ידי רבנים מובהקים ואנשי מקצוע, ונמצא שדברים בגוו.

ולדוגמה, בכמה ערים בארה"ב הקימה הקהילה בית דין מיוחד המטפל בענינים אלו,⁴ ולאחר בדיקת ואימות הענין לפי ראות עיניהם, ולעת הצורך, הם מתירים את הפנייה לרשויות.⁵ באלול תשס"ד פורסם הנחיות מטעם ועד ראשי הישיבות של "תורה ומסורה"⁶ על דרכי הפעולה בבית ספריהם, שבמקרה ומתעורר חשש וחדש אצל אחד המורים על מאן דהו שמתעולל בתלמיד, ידווח המורה על כך למנהל בית הספר, והמנהל יכרר הענין, תוך התייעצות עם מורה הוראה או רב מוסמך בעל נסיון בענינים אלו, וכן עם איש מקצוע. וכמדה ויתאמת שיש רגלים לדבר, על המנהל לדווח הלאה לרשויות, וכנדרר בחוק.

בקונטרס הנוכחי אנו מפרסמים תשובות מגדולי הפוסקים בשאלה זו.

והנה, גדולי הרבנים, ובראשם מרן עמוד ההוראה הגאון הגדול רי"ש אלישיב שליט"א,⁷ פותחים פיתחא להאי פרשתא מהך דינא דבית דין מכין ועונשין שלא מן הדין, ולא לעבור על דברי תורה, אלא לעשות סייג לתורה.⁸ וכבר כתב הרשב"א במעין זה בתשובה [בענין המוחזק למסור, אם מותר למסור להריגה בידי המלכות],⁹ וז"ל עוד אחרת, כי בעון הדור התחילו קצת אנשים ללמוד האומנות הנפסדת הזאת וכו', וכל שהשעה צריכה לכך מכין ועונשין שלא מן הדין, ע"כ.

ומקצת רבנים¹⁰ נותנים טעם נוסף להיתר, על פי מעשה דרבי אלעזר ב"ר שמעון¹¹ שהיה

- בדבריו החריפים והנחרצים של מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בענין (שר"ת אגרות משה, או"ח ד, סי' קטו).
 4 בעיירות גדולות, כמו לאס אנג'ליס ובאלטימאר, הקימו הקהלות בתי דין מיוחדים כאלו, מורכבים מרבנים מובהקים בעלי נסיון, לטפל בענינים אלו.
 5 אמנם אף הם אינם מקפידים על סדרי הדין או אפילו מלדונו שלא בפניו.
 6 היא אירגון של בתי ספר דתיים בארה"ב, ויסודה גדולי תורה דשם לאחר השואה, והיא מנוהלת ע"י ועד של גדולי ראשי הישיבות ורבנים.
 7 בתשובה המתפרסמת להלן בקונטרס זו, ונדפסה גם בקובץ תשובות ח"ג סימן ולא.
 8 סנהדרין מו ע"א, יבמות צ ע"ב, ועיין גם טוש"ע ח"מ סימן ב.
 9 הובאה בב"י ח"מ סימן שפח מחו' ח (עמ' רצא במהדו' מפעל טור השלם).
 10 הגרש"פ כהן שליט"א, וכן הגר"א וייס שליט"א, בתשובותיהם המתפרסמות להלן. ומאידך, עיין תשובת הגר"י זילברשטיין שליט"א (קובץ "צהר" חלק יד, עמ' שנג-שנד) בענין רופא יהודי שטיפל ביהודי רוצח שנפגע בשעת מעשה, וחל עליו חובת דיווח מטעם הרשויות, וצפוי לעונש מאסר אם לא ידווח. ותשובתו שאם יהרגוהו הרשויות להרוצח, אסור לו לדווח, ואם רק יאסרוהו או יענישוהו עונש הגוף כגון לקצוץ לו אבר מותר, וגם אז רק אם ראה הרציחה כמו עיניו, ולא אם ידוע לו רק מכת אומדנא והוכחה, עיי"ש באורך, והרבה י"ל ולפלפל בדבריו, ואכ"מ.
 11 בבא מצינא פג ע"ב.

תופס גנבים בהורמנא דמלכא ומענישם ומוסרם להריגה, והרשב"א בתשובה¹² מביא מגמרא זאת להלכה ולמעשה, עיי"ש. וגם בנדרון דידן האיכא הורמנא וחיובא דמלכא, וכאמור.

ולכאורה דנ"מ בין שני הטעמים, שלטעם השני מותר וחובה למוסרו כל שהחוק מתייבו בכך, ואילו לטעם הראשון רק במקום סייג וגדר שהעם פרוצים בדבר, משא"כ במקרה בודד של יחיד שנכשל.

ומאידך, לטעם הראשון הוא חובה המוטלת על בית דין ומנהיגי הדור ושלוחיהם, משא"כ לטעם השני, הרי מבואר במעשה דרבי אלעזר ב"ר שמעון הנ"ל שרבי יהושע בן קרחה שלח לו, "חומץ בן יין, עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה", ושלח לו תשובה, "קוצים אני מכלה מן הכרם", ושלח לו ריב"ק בחזרה, "יבוא בעל הכרם, ויכלה את קוציו". ועוד שם,¹³ ואף ר' ישמעאל ברבי יוסי מטא כי האי מעשה לידיה, פגע ביה אליהו, א"ל "עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה", א"ל "מאי אעביד, הרמנא דמלכא הוא", א"ל "אבוך ערק לאסיא, את ערוק ללודקיא". מבואר שאין זה לכתחילה וראוי להשתמט אם אפשר, ובתשובת הרשב"א¹⁴ מפרש הטעם וז"ל לא נשוי להו לטועים גמורים בדינים מפורשים, אלא שמחמת חסידותן היה להם להמנע מלהרוג על מה שלא חייבה תורה מיתה, וזהו שקראוהו "חומץ בן יין", לומר שלא היו נוהגין בחסידות כאבותן,¹⁵ ואילו היו טועים גמורים ועושים שלא כדין לא קראום אלא טועים גמורים כו', ע"כ.¹⁶

[ועיין שו"ת מהר"ם שיק ח"מ סימן נ שנשאל ע"י אחד שאחיו מת בפתאומיות, ואשת המת נחשדה שנתנה לבעלה סם המות, והיו כמה אומדנות וקצת הודאה בדבר, "וגאוני המדינה כתבו לו שתמה גדולה אצלם על כבוד אביו הגאון הצדיק נ"י דמה זו שתיקה ושלדעתם מצוה לבער הרע". והשיב שמאחר ואין עדים בדבר, וגם את"ל שנכון הדבר

12 הנ"ל הערה 9, וכן בח"ג סימן שצג, הובא בב"י ח"מ סימן ב מחו' ב, וע"ע ריטב"א ב"מ, שם, חידושי הר"ן סנהדרין כז ע"א ד"ה אי ודאי.

13 ב"מ שם, בסוף העמוד.

14 הנ"ל הערה 9.

15 ראה חולין קה ע"א.

16 והנה, עיין שו"ת ריב"ש ר"ס רנא שכולל תך דראב"ש ש"היה הורג ברשעי ישראל בהורמנא דמלכא" בין יתר הדוגמאות של ב"ד מכין כו' שנוקט, ומבואר דס"ל שאף תך דראב"ש הוא מדין ב"ד מכין כו' ולא די במה דהיה לו הורמנא דמלכא כו'. ולדבריו יל"ע מה היתה התביעה על ראב"ש ור"י בר"י, דודאי אין לומר כמ"ש הרשב"א מפני שהיו הורגים מי שאינו מחוייב מיתה מן התורה, שהרי למיגדר מילתא שאני. וצ"ל ששאני ראב"ש שהיה עושה ע"ד עצמו, ולא היה משתף עמו יתר חכמי ישראל [שרק הוא קיבל הורמנא דמלכא, ובאופן שהיה עושה לא היה אפשרות להתייעץ עמם ולעשות בצוותא], וכבר כתב הרשב"א בתשובה, הובא בב"י ח"מ סימן ב, ש"ולדיני נפשות צריך שיהו מוזהרים לעשות בהסכמת זקני עירכם כדי שיעשו אחר הצורך גדול, ובמיתון", וכ"ז היה חסר אצל ראב"ש. [ובעיקר דברי הריב"ש צ"ב, שהריב"ש עצמו נוקט במקום אתר (סימן רע"א ד"ה והריב"ש) בגדר תך דהורמנא דמלכא שהוא משום דינא דמלכותא, ומועיל לענין זה "שאם מנה המלך במלכותו דיין ישראל שידין בין איש וחבירו, והוא מומחה ובקי בדינין, שדיעו דין ויכול לכופ בעלי דינין לדון בפניו". וצ"ל

הוי רק גרמא, א"כ אסור להורגה, וכיון שכן "אין רשאין למוסרה למשפט לאוה"ע הדנין והורגין בהודאת פיו, כן היה נראה לכאורה". ושוב הכריע להיתר מהך דר"א ב"ר שמעון דבמקום הורמנא דמלכא שפיר דמי,¹⁷ אלא שהסיק וז"ל אמנם כ"ו לדינא, אבל מהתם עצמו מוכח דלכל הפחות אין לגדולי ישראל להתאמץ ולהשתדל, וכמ"ש הרשב"א בתשובה הנ"ל המובאת בב"י סי' שפ"ח. וגדולה מזו אפילו יש חשש סכנה לכולם כתב הרמב"ם דאפילו יחדוהו ואפילו חייב מיתה אין מורין כן, וכמו"ש בפ"ה מהלכות יסודי התורה ה"ה, והוא מהירושלמי.¹⁸ והגם דהב"ח בתשובה סי' מ"ג צידד בזה וכתב סברות לחלק,¹⁹ ולדבריו יש כאן מקום לחלק ולהתיר, מ"מ הש"ך ביו"ד סי' קנ"ז סקט"ו לא ישרו בעיניו החילוקים עיי"ש.²⁰ ולכך נהי דאין למחות לאחרינא ומאן דעביד ומשתדל כדין עביד דיש

שלדעתו לא מועיל הורמנא דמלכא אלא בכגון הך דסימן רעא שעיקר הדין שדן מכח הורמנא דמלכא הוא כדין התורה, משא"כ בהך דראב"ש שעיקר הדין היה חוץ מדין התורה, שהיה מוסר גנבים למלכות להריגה, ומכח אומדנא ואנן סהדי בלבד, וע"ע חידושי הר"ן סנהדרין כו ע"א ד"ה אי ודאי, ושם מו ע"א ד"ה ב"ד מכין ובהערת המהדיר (מהדו' מה"ק) שם 78, והבן, ועדיין צ"ב והגדרתו.

17 ולכאורה חידוש גדול הוא זה להחשיב מקרה זה כהורמנא דמלכא, שהרי כפי הנראה אין חובה על הקרובים למוסרה, רק שאם היו מוסרים אותה היו הרשויות חוקרים ודורשים בדבר, ואפשר שהיו מחייבים אותה.

18 תרומות פ"ח ה"ד (מו ע"א): עולא בר קושב תבעתיה מלכותא, ערק ואזיל ליה ללוד גבי רבי יהושע בן לוי, אתון ואקפון מדינתא, אמרו להן אין לית אתון יהבון ליה לן אנן מחרבין מדינתא, סליק גביה רבי יהושע בן לוי ופייסיה ויהביה להון, והוה אליהו זכור לטוב יליף מתגלי עלוי ולא אתגלי, צם כמה צומין ואתגלי עלוי, אמר ליה ולמסורות אני נגלה, אמר ליה ולא משנה עשיתי, אמר ליה וזו משנת חסידים. [ומובא גם בבראשית רבה (צד, ט) עם פרטים נוספים, שריב"ל פייס לעולא ואמר לו, מוטב דליקטיל ההוא גברא, ולא ליענשי ציבורא על ידיה. ומשלא נגלה לו אליהו צם שלשים יום, ושוב נגלה לו ושאלו מ"ט אפגור מר, והשיבו אליהו ככל המובא בירושלמי, אלא שסיים והוסיף לו טעם מדוע אינה משנת חסידים, ד"מיבעי להאי מילתא מתעבדא ע"י אחריני, ולא על ידך". ובשו"ת הב"ח סימן מג מסביר, "דממנו ילמדו לעשות כן לכתחילה, אבל אם היה ע"י אחר לא היו לומדין ממנו להורות כך לעשות לכתחילה".

19 עיי"ש שמוכיה מכת עובדא דסנהדרין הגדול עם יהויקים [מובאת בבראשית רבה שם] ש"ג חלוקים הם, אחד אם חייב מיתה בד"ת כשבע ב"ב שרי לכתחילה, ב' אם אינו חייב מיתה בד"ת אלא כדיניהם ושאלוהו להורגו לאו משנת חסידים היא ואין מורין כן לכתחילה, ג' אם שאלוהו בסתם שימסרוהו להם ולא נודע דעתם אם להרגו אם לאו, אם כדיניהם שימסרו להם יכולין למוסרו להן, ומורין כך לכתחילה". [ומ"ש בחילוק ג' "ולא נודע דעתם כו", עיי"ש שמוכח מתוך הרצאת דבריו שר"ל שאם כוונתם רק לחקור אותו אולי יוכלו לתופסו בשום דיבור, או אפילו אם כוונתם לאוסרו, שפיר דמי.

ועוד שם בב"ח וז"ל ותו נראה דדין זה שכתב הרמב"ם דאין מורין כן לכתחילה חידוש הוא, דהלא פשט הלשון דקאמר "ולאו משנת חסידים היא" אינו אלא לומר דודאי דינא הכי ומורין לה ביה מדרשא, אלא דמדת חסידות הוא שלו יהא נעשה ע"י אלא ע"י אחר כדפרי'. וכיון דחידוש הוא הבו דלא לוסף עלה, דדוקא בבעו למקטליה בוודאי, אבל באומרינ תן לנו אותה, ואיכא ספיא דלמא אין דעתם אלא לחבשו בבית האסורים מורין כן אף לכתחילה, ע"כ].

20 וכן בשו"ת איתן האזרחי סימן מו חולק על הב"ח וז"ל, והגאון מוהר"י מקראקא כתב דאם לא נודע אם דעתם להרגו ושאלוהו בסתם יכולין למוסרו ומורין כן לכתחילה, ומלבד זה שאין אנו מחייבים לשמוע לו ולפסוק כמותו להלכה ולמעשה מאחר שלא ביאר בהדיא [פ"י, בחידושי על הטור] מאין

לו הרבה פוסקים לסמוך עליהם, מ"מ עכ"פ אין לגדולי ישראל להשתדל בזה אלא להיות בשב ווא"ת וכו', ע"כ].

(ב) עוד יל"ד באיכות הראיה שצריך בכדי להתיר את הפנייה והמסירה לרשויות, שכאמור בראשית דברינו, הרי בדרך כלל אין בענינים אלו עדות גמורה וחזקתה, אלא עדות קטנים ופסולים ואומדנות, וכן לפעמים ישנה הודאת בע"ד, ולפ"ר אין אדם משים עצמו רשע. ולהנ"ל שפיר דמי לסמוך על כאלו הוכחות, שלדין ב"ד מכין וכו' כבר כתב בשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן רעט (הובא בב"י ח"מ סימן ב) שאם "יש להם עדים קרובים או עד מפי עד וכיוצא בהם שנראה להם שהענין אמת, שיכולים לדון ולקנוס. שלא הצריכו עדים גמורים אלא בדיני תורה כסנהדרין וכיוצא בהם כו". וע"ע שו"ת רשב"א ח"ד סימן שיא שתשובה זאת הובאה שם יותר באריכות, ומבואר שגם על פי עצמו קונסים, ואין אומרים אין אדם משים עצמו רשע, עיי"ש.

וכן לענין הך דהורמנא דמלכא, רבי אלעזר ברבי שמעון תפס הרי את הגנבים ומסרם למלכות על פי אומד דעתו בלבד, כמבואר בסוגיא דב"מ שם.

אכן, באמת מקום יש לדון ולומר שעדות קטנים נאמנת בענינים אלו מדינא, והוא ע"פ המבואר בשו"ת שואל ומשיב מה"ק ח"א סימן קפה, שנשאל על שאירע בעיר אחד שנשמע קול על מלמד אחד שהילדים שלמדו אצלו בקטנותם מעידים שבקטנותם טימא אותם, ובא הדבר לפני הרב האב"ד ולא רצה לקבל עדות, והמלמד קיבל על עצמו באלה ובשבועה שתיכף אחר הזמן יסע משם, ואח"כ רצה להיות מלמד בלבוב, וכאשר נשמע הקול בלבוב שלח בעה"ב אחד נכבד מכתב להרב אבד"ק והוא השיב כי ישב עם ב"ד לחקור ולדרוש הדבר, ולא מצא שמין פסול עפ"י ד"ת, וע"כ הבעה"ב דשם החזיקו המלמד שיהיו שם כי אמרו שהוא אומן. ואח"כ הגיע מכתב עם גב"ע, והעידו שני בחורים שבילדותם בהיותם לומדים אצלו כבני ט' שנה או פחות היה מטמא אותם במשכב זכור, והדברים באו ברוב ענין אשר הוא מגונה להעלות על הספר.

והשיב שאע"פ שלפסול אדם צריך שני עדים כשרים וקטנים פסולי עדות המה, ואפילו להעיד בגדלותם מה שראו בקטנותם, מ"מ נד"ז שונה וז"ל, אמנם לפמ"ש המהרי"ק והתה"ד, וקבעו הרמ"א בש"ע²¹ שבמקום (שא"צ) [שא"ד] להיות עדים כשרים נאמנים אפילו אשה וקטן, ואם כן בדבר זה שבודאי אי אפשר להיות גדולים ואי אפשר שתהיו עדות בדבר, דבלי ספק האיש הלז אף אם הוא רשע ופריץ אבל במסתר מעשהו, ורק בילדים קטנים משחק וכמתלהלה בזיקים ואומר הלא משחק אני, אם כן פשיטא דנאמנים להעיד. ומה גם דאטו אנו רוצים לפסלו לעדות ולשבועה, רק דאמרינן דשמא עשה זאת,

יצא לו פסק זה, אף כי י"ל דשבע ב"ב והאי מעשה תבעוהו בפירוש להריגה, מ"מ לא נשמע מזה אלא אם הוא חייב מיתה כשבע בן בכרי, או אפילו תבעוהו בפרוש להריגה יכולין למוסרו, אבל מאן יימר דאם אינם תובעים בפירוש להריגה יכולין למסרו אפילו אינו חייב מיתה, אלא אדרבא נשמע מזה להפך אם אינו חייב מיתה אפילו לא תבעו בפירוש להריגה אין יכולין למוסרו, ע"כ.

וכבר אמרו בנדה דף ס"א האי לישנא בישא אף דלקבולי לא בעי למיחש מיהא מבעיא, ובמ"ק דף י"ח אמרו דהאי לישנא בישא עכ"פ מקצתו אמת, ואם כן איפוא אוי לנו שבימינו עלתה כך שיהיה איש כזה מלמד תינוקות של בית רבן אשר הבל פיהם טהור, ויש לחוש שהבל פיו הטמא יטמא אותם, וע"כ על דעתי שמהראוי להסיר כתר המלמדות מעל ראשו ויחושו לנפשם עד אשר ישוב בתשובה שלימה ובסגופים כראוי, ואז ישוב לקבל דברי חבירות ויהיה לו לכפרה על חטאיו, וכל זמן שאינו מתודה על חטאיו לא שייך תשובה כו', ע"כ, ועיי"ש שמאריך.

והנה, לא מבעיא טעם הראשון ע"פ הרמ"א ששייך בנ"ד, אלא אף הטעם השני, הנה כאמור ברוב המקרים אין לרשויות ענין להעניש העבריין, אלא מאלצים אותו לעבור תהליך שיקום – ומובן שכל מקרה משתנה לפי נסיבותיו, ותלוי בשיקול דעת הרבנים שעוסקים בדבר.

הרב שלום יוסף אלישיב

ירושלים

שאלה בענין הודעה לממשלה על התעוללות בילד או בילדה

[שאלת הגרש"פ כהן שליט"א]

בס"ד כסלו תשס"ד

החיים והשלום להוד כבוד מרן הגאון כש"ת הרב יוסף שלום אלישיב שליט"א
רצוני בזה לשאול את השאלות דלהלן:

א. במקרה שאחד יודע ידיעה ודאית שמישהו מתעלל בילד או בילדה באופן מיני או באופן פיסי האם מותר למסור ידיעה זו לפקיד הממשלה מבלי ללכת לב"ד של ישראל [על אף שאפשר שיענישוהו לזה עונש ממון או עונש מאסר]?

ב. את"ל שמותר בכך האם מותר כן גם כשאין לו ידיעה ודאית בזה רק שרגלים לדבר יש בזה או אפילו גם רגלים לדבר אין בזה, רק שיש להסתפק לאיזו סיבה אולי הוא כן או שמא בכל כה"ג חייב ללכת לב"ד של ישראל שהם יכריעו בדבר אם אשם הוא בכך או לא?

ג. בשאלות הנ"ל האם משתנה הדין היכא דהוא חוק הממשלה שאנשים מסוימים [כגון רב או מנהל בישיבה או מחנך או רופא] חייבים למסור ידיעותיהם וחששותיהם בענינים אלו להממשלה, ואם יעברו על החוק הם עלולים לקנס ממון או אפילו למאסר ואף עלולים הם להתחייב סכומי עתק במשפט אזרחי להורי הילד על שעברו על החוק ולא הגינו על הילד?

והנה לכאורה דמיה הא מילתא לעובדא דר' אלעזר ב"ר שמעון ועובדא דר' ישמעאל ב"ר יוסי בפרק השוכר שמסרו גנבים למלכות דכך היתה הורמנא דמלכא, וכדפירשו הטעם בזה הריטב"א שם והרשב"א בתשובה הובא ביתה יוסף בחו"מ סימן שפ"ח דהם שלוחי דמלכא ומדיני המלכות להרוג ואף בלא עדים והתראה לייסר העולם ושלוחו של מלך כמותו [ואף ר' יהושע בן קרחה שקראו לראב"ש חומץ בן יין ואליהו שאמר לריב"ז שהיה לו לברוח מודו דמן הדין שרי רק שאמרו שמתמת חסידותם היה להם למנוע מזה כמש"כ הרשב"א שם] ואף נראה דק"ו הוא משום שנמסרו שם להריגה, ועוד דהתם הפשע הוא רק בממון אחרים והכא הוא בגופם, מיהו שמא לא נאמר כן אלא במלך שהוא מושל בכיפה במדינתו אבל בכגון ארצות הברית שאף נשיא המדינה אינו בגדר זה שיהא נחשב כמלך לא נאמר כן, אולם יש לומר דהממשלה בכלליות דינה כדין המלך לייסר העולם.

המודה למרן שליט"א על טרחתו והמברכו בשים שלום טובה וברכה לו ולכל אשר אתו

המחכה לתשובתו הרמתה

שרגא פייוול כהן

תשובת מרן הגר"ש אלישיב שליט"א

בס"ד צום העשירי תשס"ד

לידידי וכו' הגרש"פ כהן וכו'

מכתבו קבלתי במועדו ולא עלתה בידי להשיבו עד שהגעתי ליומא דמפגרי ביה רבנן, תוכן השאלה אחד יודע שמישהו מתעלל בילד או בילדה בעניני מין, ובאופן שאין בידינו לעצור בעדו שלא ימשיך במעשיו הרעים, האם מותר להודיע על כך לפקיד הממשלה.

והנה ז"ל הרשב"א בתשו' ח"ג סי' שצ"ג "רואה אני שאם העדים נאמנים אצל הברורים רשאים הן לקנוס קנס ממון או עונש הגוף הכל לפי מה שיראה להם וזה מקיים העולם שאם אתם מעמידין הכל על הדינין הקצובים בתורה ושלא לענוש אלא כמו שענשה התורה — נמצא העולם חרב — ונמצאו פורצין גדרו של עולם נמצא העולם שמם, וכבר קנסו קנסות במכה את חבריו וכו' בכל מקום ומקום דנין לגדור את הדור וכן עושין בכל דור ודור ובכל מקום ומקום שרואין שהשעה צריכה לכך — והנה אמרו דרב הונא שהיה מבבל קץ ידא — ולפיכך ברורים אלו שעשו זה אם ראו צורך השעה לתיקון המדינה — כדין עשו, — וכ"כ בדאיכא הורמנא דמלכא וכענין שעשו ר' אלעזר בר"ש בר"פ הפועלים"

מתוך דברי הרשב"א שמעינן דבדבר שיש בה משום תיקון העולם יש כח לחכמי ישראל שבכל דור ודור לגדור גדר ולעמוד בפרץ גם במקום שאין לנו צירוף של הורמנא דמלכא וממ"ש הריטב"א בחי' לב"מ [פ"ד ב'] משמע לכאורה דכחו של הורמנא דמלכא הוא זול"ש "אמר להו תפסוהו, והא דדאין בלא עדים והתראה, ושלא בזמן סנהדרין, שאני הכא דשליחא דמלכא הוא ומדיני המלכות להרוג בלא עדים והתראה לייסר העולם כמו"ש בדוד שהרג גר עמלקי ושלוחו של מלך כמותו -", אך כפי האמור בדבר שיש בו משום תיקון העולם א"צ בקבלת הורמנא דמלכא.

אכן כ"ז להתיר להודיע לממשלה הוא באופן שהדבר ברור שאכן ידו במעל, ובזה יש משום תיקון העולם אך באופן שאין אפי' רגלים לדבר, אלא איזה דמיון אם נתיר הדבר לא רק שאין בזה משום תיקון העולם אלא הרס העולם יש כאן ויתכן שבגלל איזה מרירות של תלמיד כלפי המורה מעליל על המורה או בגלל איזה דמיון שוא מכניסים אדם למצב שטוב מותו מחייו, — על לא עול בכפו, ואין אני רואה שום היתר בדבר.

והנני בזה ידידוש"ת

יוסף שלום אלישיב

עוד שאלה מהגרש"פ כהן בענין הנ"ל

בס"ד שבט תשס"ד

החיים והשלום להוד כבוד מרן הגאון כש"ת הרב יוסף שלום אלישיב שליט"א

לאחר שכיבדני מרן שליט"א בתשובתו בדבר הנידון של הודעה לפקדי הממשלה אודות התעללות בילד או בילדה שכתב מרן שליט"א שבמקרים מסויימים ניתן להודיע לממשלה באתי בזה בדברות שניות להוסיף לשאול כפי מה שנודעתי שאם החשש של התעללות [כולל גם חשש של מכות לילד וכדומה] הוא על הורי הילד, אז עלולה הממשלה להוציא מהבית כל הילדים בע"כ של ההורים ולהשיבם בבתים אחרים, ואף בבתים של נכרים עד שיתברר הדבר אם אמנם ההורים התעללו בילד אם לאו, ומדכן הוא שואל אני ממרן שליט"א האם דברי תשובתו אמורים גם במקרה כזה. המודה למרן שליט"א על טרחתו והמברכו בשים שלום טובה וברכה לו ולכל אשר אתו.

המחכה לתשובתו הרמתה

שרגא פייוול כהן

העתק תשובת מרן הגר"ש שליט"א

כבוד ידידי הגאון הרש"פ כהן שליט"א

ע"ד השאלה במקרה וההורים מתעוללים בילדיהם [מכות לילד] והחוק מחייב למסור הדבר לפקיד הממשלה והממשלה עלולה להוציא הילד מבית ההורים ולהשיבם בבתים אחרים אף בבית של נכרי, עד שיתברר הדבר האם רשאים למסור הדבר לממשלה באופן שאכן אמת נכון הדבר.

הדבר תלוי בכמה גורמים, ואם הילד נמצא בבית שומרי תו"מ ומתחנך בבתיהם הרי ע"י מסירת הילד לבית נכרי ואף לבית חילוני ה"ז בגדר מסירת זרע ישראל למולך כי אין ספק שזה יפגע בנפש הילד גם אם זה לזמן קצר וזה ישפיע על חינוכו של הילד בעתיד [מדובר במקרה שאין בהתעוללות ההורים משום פקו"נ] יש גם לשקול בגדר של ההתעוללות, שבהשקפה שלהם היא אחרת לגמרי משלנו.

ובכן איפוא על כל מקרה ומקרה צריך שיקול דעת והכרעה ע"י ת"ח גדולים בתורה ויר"ש.

חתימה

הרב משה הלברשטאם

חבר הבד"ץ העדה החרדית

ראש ישיבת "דברי חיים" טשאקאווע

מח"ס שו"ת "דברי משה

מסירה לשלטונות במי שמתעולל בילדיו

בס"ד יום שנכפל בו כי טוב לסדר 'ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד'
אל כבוד הרה"ג וכו'...

בדבר שאלתך במקרה לא טהור באב הסורר כפרה שכבר פקיע שמיה בעשותו מעשים
מגונים רח"ל ביו"ח, וכבר הזהירוהו כו"כ פעמים על כך, אך ככלב ששב על קיאו הרי
הוא חוזר על מעשיו הנילוזים, וב"ב יראים מתקיפתו ומכחו ואין לאל ידם להיפטר
מעלילותיו המרושעות.

ובאת בשאלה אם מותר לעשות כנגדו מסירה לשלטונות, כדי שיאסרוהו באזיקים בבית
הסוהר, או שמא אסור לעשות זאת מדין מסירה שהעובר על כך אין לו חלק לעוה"ב
כמבואר בר"ה דף י"ז ע"א.

עוד שאלת, אם בני ביתו עצמם יכולים למוסרו לשלטונות, ואם אין בכך משום חסרון
במצות כיבוד הורים.

והאמת אומר, כי לעת עתה אין זמני איתי לכתוב תשובות ולענות בארוכה לכל שאלה,
בהיות שחבילי טרדין מוקפין על צווארי, ואולם לאות ידידות ולגודל צו השעה וההכרח
לגלות דעתי בענין זה, אמרתי אחכמה ואעלה על הכתב מה שנלענ"ד בענין זה.

ראשית דבר, הנה ידועים דברי הגמ' בב"מ דף פ"ג ע"ב אתיוה לרבי אלעזר ברבי
שמעון וקא תפיס גנבי ואזיל, שלח ליה רבי יהושע בן קרחה חומץ בן יין עד מתי אתה
מוסר עמו של אלקינו להריגה, אמר ליה קוצים אני מכלה מן הכרם, שלח ליה יבוא
בעל הכרם ויכלה את קוציו וכו', אמר שישו בני מעי שישו, ומה ספיקות שלכם כך
ודאית שלכם על אחת כמה וכמה, מובטח אני בכם שאין רמה ותולעה שולטת בכם.
ועיי"ש בגמ' שלאחר פטירתו קרעו לכריסיה והוציאו את בני מיעיו בשמש בימי תמוז
ואב ולא הסריחו.

הנה לן פלוגתת ר"א בר"ש וריב"ק אם מותר למסור גנבים לשלטונות שידונום למיתה
או לא.

ובפשטות צריכים דברי הגמ' ביאור, מה ראה ריב"ק להמליץ טוב על הגנבים, ולאסור
על ר"א בר"ש למוסרם למלכות. ובכלל צ"ע במאי פליגי ר"א בר"ש וריב"ק.

ואשר יראה בזה, על פי דברי הב"י בחו"מ סי' שפ"ח מחו' ח' שהביא מהרשב"א
בדין המוחזק למסור, אם מותר למוסרו להריגה בידי המלכות, שכתב הרשב"א להתיר.

והוסיף עוד, שמה שאסר ריב"ק לר"א בר"ש וכן אליהו אסר זאת לרבי ישמעאל ברבי יוסי (עיי"ש בב"מ פ"ד ריש ע"א) "לא נשוי להו לר"א בר"ש ור"י בר"י לטועים גמורים בדינים מפורשים, אלא שמחמת חסידותן היה להם להימנע מלהרוג על מה שלא חייבה התורה מיתה", ע"כ. וראה בחידושי הריטב"א שבשיטמ"ק שכתב כע"ז.

מתבאר בדברי הרשב"א, שפלוגת התנאים דהכא, אינה בדבר השאלה אם מותר למסור את הגנבים למלכות או לא. דלעולם כולי עלמא סבירא להו שמותר למסור את הגנבים למלכות, ואולם מאחר שהעונש בתפיסת הגנב היה עונש מיתה, על כך היתה תורעמתו של ריב"ק על ר"א בר"ש עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה, היינו כיון שבגרימתך הורגים את הגנבים, והרי אין דין התורה לגנב במיתה, הרי שבגרימתך דנים את הגנבים בעונש הגרוע והמכביד טפי מן העונש האמור בקרא על עבירה זו.

פנים חדשות באו לכאן בביאור סוגיית הגמ' ובפלוגת ר"א בר"ש וריב"ק ע"פ דברי הרשב"א דהכא, דר"א בר"ש ס"ל שמותר למסור את הגנבים למלכות אע"פ שהמלכות נוהגת בהם בחומרא יתירה והורגתם על עבירה זו. ריב"ק פליג עליה בהא, וסבירא ליה דאם אמנם מותר למסור את הגנב למלכות, היינו דווקא כאשר המלכות נוהגת בהם כפי העונש המושג להם בתורה, לא כן כאשר המלכות הורגת את הגנבים, ומחמירה בהם טפי מדין התורה, בכה"ג אין היתר למוסרם למלכות.

ולעולם אימא לך, שכאשר ידוע הדבר שלא תנהג המלכות ביד קשה כנגד הגנבים טפי ממה שכתוב בתורה, כי אז, בין ר"א בר"ש ובין ריב"ק, כולם יענו ויודו שמותר למוסרם למלכות. כן נראה ביאור סוגיית הגמ' ע"פ דברי הרשב"א.

ביאור נוסף לסוגיית הגמ' הנ"ל יתכן, כאשר נבוא לדייק בדברי הרשב"א באומרו, לא נשוי להו לר"א בר"ש ור"י בר"י לטועים גמורים בדינים מפורשים, אלא שמחמת חסידותן היה להם להימנע מלהרוג על מה שלא חייבה התורה מיתה, ע"כ. הנה 'חסידותן' של ר"א בר"ש ור"י בר"י היא שהיתה צריכה למנוע בעדן שלא יגרמו לגנב עונש חמור יותר ממה שמפורש עליו בקרא.

ומעתה יתארו שיטתם של ר"א בר"ש וריב"ק על זה הדרך, שאם אמנם ריב"ק סבר שמכח 'חסידותו' של ר"א בר"ש היה צריך להימנע מלמוסרם למלכות בידועו שיענישו את הגנבים למיתה, ר"א בר"ש עצמו לא הוי ס"ל שענין חסידותו אמורה לשנות דינו ומנהגו [ובפרט אחר שהוא היה ממונה על ענין זה בהורמנא דמלכא. וראה שו"ת הריב"ש סי' רע"א ד"ה והרביעית, שענין הורמנא דמלכא מדין דינא דמלכותא דינא הוא].

על פי ביאור זה יתיישב בטוב טעם ענין תשובתו של רבי ישמעאל ברבי יוסי לאליהו שפגע בו ואמר לו עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה, ור"י בר"י השיב לו מאי אעביד הורמנא דמלכא הוא. דלכאורה מאי תשובה היא זו כלפי הטענה החזקה כל כך עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה. ולהנ"ל א"ש מאוד, דוודאי אילו היתה טענתם של ריב"ק ואליהו כנגד עצם המסירה, הרי וודאי שאין כל תירוץ ויישוב בהא שמעשיהם הוא בהורמנא דמלכא. ואולם, כיון שכל הטענה הוא שמחמת 'חסידותם' אין

להם לגרום לעונש יותר ממה שגזרה וקצבה התורה לגנבים, על טענה זו השיב ר"י בר"י מאי אעביד הורמנא דמלכא הוא, וכיון שכן אין זה המקום לנהוג במידת חסידות, אלא מוכרח אני לנהוג ככל האדם. [נמ"מ אמר לו אליהו שאין לו לותר על חסידותו ועליו לברוח ללודקיא, כמבואר בגמ' שם].

ויש להפליא מאוד במה שנראה מדברי הרשב"א בשו"ת ח"ג סי' שצ"ד שנקט להלכה כדברי ר"א בר"ש, עיי"ש שמתיר לה'ברורים' לקנוס קנס ממון או עונש הגוף הכל כפי מה שיראה להם. וכתב, ולפיכך 'ברורים' אלו שעשו זה, אם ראו צורך שעה לענוש ולקנוס ממון או גוף לתיקון המדינה ולצורך השעה כדין עשו, וכל שכן באיכא הורמנא דמלכא וכענין ר' אלעזר בר' שמעון בריש פרק השוכר את הפועלים וכו', ע"כ.

ומפליאים הדברים, דהרי בין אם ננקוט כפי ביאורינו קמא ובין לביאורינו בתרא כולי עלמא מודו שמותר למסור למלכות את החוטאים כאשר אין לחשוש שיענישום בעונש החמור יותר מהעונש המושג עליהם בקרא, ורק בדין שהעונש לגנבים היה מיתה טען ריב"ק כלפי ר"א בר"ש שהוא מוסר עמו של אלקינו להריגה, ולביאורינו בתרא הוי טענתו שאין ראוי להמתנהג בחסידות כר"א בר"ש שיגרום לכך שיענישו את הגנב יותר מכדי מידתו וטפי ממה שהושת עליו בתורה. ומדפסק הרשב"א כר"א בר"ש, מוכח דס"ל שאפי' משום מידת חסידות אין להימנע מלמסור את הגנב, אפי' כאשר הדבר ידוע שיהרגוהו ויתנהגו עמו בחומרא יתירה מהעונש המגיעו מן התורה, וזהו פלא. [ואולם, לאידך גיסא איכא למימר, שאדרבה, מאחר שאין חילוק לדינא בין ריב"ק ור"א בר"ש כ"א כאשר מענישים בעונש החמור יותר מעונשו שבתורה, [וכל זאת גם רק להנהיגים במדת חסידות, לביאורן בתרא], אשר לכן לא מנע הרשב"א עצמו מלהביא דברי ר"א בר"ש, אחר שבנידון ה'ברורים' אין נפק"מ לדינא בין ריב"ק ור"א בר"ש, כיון שאלו ה'ברורים' נתיישבו בדברים היטב טרם עשותם מעשיהם, כפי הנברר בדברי הרשב"א שם, והבין].

והנה מו"ר הגאון האמיתי מרן שליט"א בעל שו"ת שבט הלוי ח"ב סי' נח נשאל בדין העובד במשרד המכס ורואה מי שרימה את הממשלה אי צריך למסור אותו בבית משפט. עיי"ש תשובתו דוודאי לכתחילה לא יאות לעבוד במקומות אלו, אך כיון שכבר עובד שם מחובתו לדווח על רמאות זו לשלטונות מדין דינא דמלכותא דינא. ועיי"ש שהביא דברי הגמ' בב"מ הנ"ל, וכתב דאם אמנם ריב"ק ואלהיו טענו עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה, היינו משום שנוגע לסכנות נפשות של ישראל, אבל מעיקר הדין משמע שגם בזה איכא דין מלכות.

לעוצם דבריו שלכתחילה יש להימנע מלעסוק בעיסוק זה, ראה שו"ת אג"מ חלק חו"מ ח"א סי' צ"ב הסובר דמאחר שגם חוקר מס שיבוא במקומו ימצא אף הוא את הרמאויות הללו, הרי שאין הוא הגורם למסירה זו, ואין צורך להימנע מעיסוק זה.

ולפלא שלא הביא מדברי הרשב"א דלעיל, והיה מסיק שגם לענין הריגה לא נתכוונו אליהו וריב"ק לאסור, אי לאו משום חסידותם של ר"א בר"ש ור"י בר"י, וגם יש להפליא

שלא העיר דעם טענותם של אליהו וריב"ק עדיין ההלכה כר"א בר"ש ור"י בר"י, וכדמוכח מדברי הרשב"א בתשו' דלעיל, וי"ל.

אם נבוא לדון בדבר השאלה הבאה בזה, באיש רע מעללים שיצרו אונסו לחטוא ולהרשיע, וניתן למוסרו לשלטונות כדי שיעצרוהו בתפיסה לכמה שנים עדי ירגיע עצמו וישוב אל ה' בכל ליבו. הנה ע"פ המורם מכל הנ"ל אין כל חטא ופשע במסירה זו. ואדרבה, מצוה היא זו, שבכך גורמים שימנע מלעשות מעשיו המגונים בשנית. דהרי אין לחוש שהשלטונות יענישוהו במיתה, וכל עיקר העונש שיושת עליו הוא, שיושיבוהו לכמה שנים בבית הסוהר, ויוכל להרוויח בכך שיצמידו לו פסיכולוג או פסיכיאטר שישגיח עליו ועל תהלכותיו בעינא פקיאח, ואולי יוכל למצוא מזור לנפשו הנאבקת והנאנקת ע"י הטיפול הפסיכולוגי, הנה בכה"ג פשוט הדבר שיפה שעה אחת קודם להצלתו ולהצלת משפחתו.

והנה בדברי הרשב"א שם מובאים שני טעמים לעיקר הדברים שמותר למסור להריגה את המוחזק למסור. הא', ע"פ דברי הגמ' בסנהדרין דף מ"ו ע"א תניא ר"א בן יעקב אומר שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה וכו' כדי לעשות סייג לתורה וכו', עיי"ש. והב', כלשונו, עוד אחרת כי בעון הדור התחילו קצת אנשים ללמוד האומנות הנפסדת הזאת וכו', וכל שהשעה צריכה לכך מכין ועונשין שלא מן הדין, ע"כ.

החילוק בין הטעמים הוא, אם היתר ההכאה והענישה להעבריינים אמור לכל אדם או שהדבר מוטל על הב"ד, ולא כל איניש ראוי לעבד דינא לנפשיה ולהכות בכל מי שיראו עיניו שיש להענישו. דלהטעם הראשון, רק הב"ד יכולים להכות ולהעניש שלא מן התורה, ולהטעם השני כל שהשעה צריכה לכך אין מניעה שכל אדם יעשה זאת.

עוד בשו"ת הרשב"א ח"ה סי' רל"ח כתב, אם יש אנשים רשעים מפורסמים וכו', המנהג עם הזקנים בין להלקות בין לקוץ יד ורגל, ואפילו להמיתן, ואע"פ שדיני התורה בטלו מן הסנהדרין עוד לא בטלו לצורך השעה וכו', ע"כ.

ובשו"ת הרא"ש כלל י"ח אות י"ג נשאל ע"י יהודה ב"ר יצחק בדבר אלמנה אחת שנתעברה מישמעאל וכריסה בין שיניה וכו' עלה בדעתי מפני שהענין כל כך מפורסם ליסרה כדת כדי לשחר תואר פניה שקשטה בפני הבעל וכו', אם תרצה ותראה בעצך להחמיר יותר או לישאר בדיני כן אעשה. והשיב לו הרא"ש, תשובה, יפה דנת ליסרה כדת כדי שתתגנה על מנאפיה, ודבר זה יעשו פתאום כדי שלא תצא לתרבות רעה וכו', ע"כ.

עוד בשו"ת הרא"ש כלל כ"א סי' ח' ט' בדבריו על אחד שלא רצה לשוב מאולתו מענין העירוב וכו', סיים התשובה להרב דמתא שם בזה"ל, שלומך יהי נצח הח' ר"י ס"ט, הכתב ששלחתי לאותו חסר מוח וכו' אם יעמוד במרדו וכו' מצוה לנדותו בכל הקהילות ספרד, וגם ידונו אותו למות בדין זקן ממרה, כי אנו חייבים למסור נפשותינו על תורת האלקים ולבער עושי הרע מקרבינו, ואתה שלום וכו', אשר ב"ר יחיאל, ע"כ. ובשו"ת התשב"ץ ח"ג סי' קס"ח, עיי"ש תשובתו לגבי ענישת שמעון שהתחבר לראובן

הסגי נהור וגזל ממנו המרגליות שהיו לו. וד"ל בתו"ד, וכבר אסרתי אני בבית הסוהר יהודי מכאן שטען עליו אורח נפוסי שגנב ממנו, ועל ידי ניכרין דברי אמת אסרתיו, ולא היה שר ומושל שפטרואו, ואח"כ נמצאת הגניבה בידו וקלסוני כל הקהל על זריזותי בזה, ע"כ.

וראה שו"ת מהר"ם מלובלין סי' קל"ח מחלוקת הראשונים אם יש כת ב"ד בזה"ז לדון עונש מיתה משום מיגדר מילתא, וע"ע טור ושו"ע חו"מ סי' ב' בזה. ובנדה דף ס"א ע"א הנהו בני גלילא דנפק עלייהו קלא דקטול נפשא אתו לקמיה דרבי טרפון אמרו ליה לטמרינן מר וכו'. ומוכח שרבי טרפון לא רצה לסייע בידי אלו שיצא עליהם שם שהרגו בנו"א. וראה ברש"י שם ד"ה מיחש ליה מיבעי, ושמא הרגתם ואסור להציל אתכם, ועיין בתוס' שם ד"ה אטמרינכו. ודבר פלא איתא בחכמת שלמה למוהרש"ל ע"ד התוס' שם, שכתב, אין ראיה מכאן להציל ההורג אפילו בעת שבטלו דיני נפשות, מ"מ אסור להציל, וכן יאבדו כל אויבי ה', וידינו אל תגע בהם [לסייעם להתחבא מפני המחפשים אחריהם] וכו', ע"כ.

המורם מכל האמור, שכבר מצינו אצל רבותינו הראשונים שהזדרזו לענוש ולקנוס את כל אלו מאחינו הטועים שלא הצליחו לעמוד איתן מפני פיתויי יצרם, והענישה היתה קבל עם ועדה למען ישמעו ויראו.

ומה שנתר עתה לעיין הוא לענין דין המסירה לשלטונות, הדנה אם אמנם הובאו לעיל דברי הרשב"א בתשו' שהוכיח מהא דר"א בר"ש בב"מ, שמתר לילך כנגד העברינים בכל החומר, והוכחנו מדבריו דפסק כר"א בר"ש אף לענין המסירה לשלטונות. עכ"ז, עדיין יש צורך לדון הרבה בדבר, אחר שבגמ' דסנהדרין מובא שהמוסר אין לו חלק לעולם הבא, ואם יש במסירה זו חשש קל של איסור, הרי וודאי שלא נבוא להתירו בהינף יד.

ואשר יראה בזה בהקדם דברי הגמ' בגיטין דף ז' ע"א שלח ליה מר עוקבא לר' אלעזר בני אדם העומדים עלי ובידי למסרם למלכות מהו, שרטט וכתב ליה אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי, אע"פ שרשע לנגדי אשמרה לפי מחסום, שלח ליה קא מצערי לי טובא ולא מצינא דאיקום בהו, שלח ליה דום לה' והתחולל לו, דום לה' והוא יפילם לך חללים חללים, השכם והערב עליהן לביהמ"ד והן כלים מאליהם, הדבר יצא מפי ר"א ונתנהו לגניבא בקולר, ע"כ.

לפום דברי הגמ' דהכא מוכח במפורש שאין כל היתר למסור אדם ולהלשין עליו אצל השלטונות ואפילו כאשר הוא מציק ומצער ביותר.

הרמב"ם בפ"ח מהל' חובל ומזיק הל' ט' פסק אכן כך, בלשונו, אסור למסור ישראל ביד גוים בין בגופו בין בממונו ואפילו היה רשע ובעל עבירות, ואפילו היה מיצר לו ומצער, וכל המוסר ישראל ביד גוים בין בגופו בין בממונו אין לו חלק לעולם הבא, ע"כ.

מקור דברי הרמב"ם בר"ה דף י"ז ע"א אבל המינין והמסורות והאפיקורסים וכו' ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו, יורדין לגיהנום ונידונין בה לדורי דורות, ע"כ.

אלא שיש לעיין בהמשך דברי הרמב"ם שם (הל' י"א) שכתב, וכן כל המיצר לציבור ומצער אותן מותר למסרו ביד גוים להכותו ולאסרו ולקנסו, אבל מפני צער יחיד אסור למסרו, ע"כ. הנה לן חילוק להלכה בדברי הרמב"ם, דכאשר הצער הוא ליחיד, אין היתר למסרו. וכאשר הצער הוא לרבים מותר למסרו.

וכבר תמהו רבים וגדולים על חילוק זה של הרמב"ם בין ציבור ליחיד מנין לו זאת. וידועים דברי החת"ס בחידושו לגיטין (שם) שכתב שהרמב"ם למד זאת מעצתו של ר' אלעזר שאמר למר עוקבא דום לה' והתחולל לו, השכם והערב עליהם לביהמ"ד וכו'. והנה עצה זו שייך רק ביחיד, אבל בציבור קדירא דבי שותפי לא חמימי ולא קרירי, מי עריב וישכים בעד כולם, ע"כ מותר למוסרו, ע"כ תו"ד החת"ס.

וברא כרעא דאבוה מרן בעל הכת"ס כתב אף הוא בחידו' לגיטין שם דמקור דברי הרמב"ם הוא מדיוק בקרא בעוד רשע לנגדי, תיבת בעוד קשה וכו', ונ"ל דהורה לנו בזה דלא שם לפיו מחסום רק כל זמן שלא הרשיע רק נגדו, אבל כשציער לרבים, וכך דרכם של רשעים וכו' מרעה אל רעה יצאו להרע ולצער רבים לא החשיתי עוד וכו', ע"כ.

הנה שני הנביאים הלא המה מרן בעל החת"ס ובנו הכת"ס נתכוונו לדבר אחד, ביישוב חילוקו של הרמב"ם הנו', והבן.

ולי נראה באופן פשוט, דהרמב"ם הוי קשיתיה עיקרא דדינא מדוע לא נוכל למסור לשלטונות את המיצר ומצער ומקניט, הרי בכל דרך ואופן שניתן למונעו מעשיית וגרימת צער לאחרים מצוה רבה היא, וכאשר אין דרך אחרת כי אם ע"י מסירתו לשלטונות, מדוע לא נעשה זאת.

ולעולם הוה דעתיה דהרמב"ם להורות למסור את כל המצערים, בין ליחיד ובין לרבים, אלא שבצער היחיד מצאנו גמ' מפורשת בסוגיא הנ"ל שאין היתר למסור את המצער לידי השלטונות, ועל כרחינו לאסור זאת, ואולם, בצער דרבים שלא מצאנו שאסרו זאת בגמ' הרי וודאי שמתר למסור את המצער לשלטונות. וכל כי האי גוונא אמרי' היכא דאיתמר איתמר והיכא דלא איתמר לא איתמר.

ודבר חידוש מובא בספר גרש ירחים ע"ד הגמ' בגיטין הנ"ל, עיי"ש שמדייק בדברי רש"י ד"ה העומדים עלי שכ' לחרף ולגדף, ומבאר בכוונתו, משום דאם היו עומדין על דמו ודאי היה מותר למוסרן כי הבא להרגך וכו'. ובזה מפרש הכתוב בעוד רשע לנגדי, היינו שרק כאשר הרשע הוא לנגדי שאינו עומד עלי רק להתנגדות בעלמא אשמרה לפי מחסום, לא כן כאשר הרשע עומד על דמי ומציק לי ומצערני ככה"ג מותרת המסירה. וראה בפנ"י בסוגיא שם דמפרש כעיי"ז.

עוד יש להעיר ע"פ המובא בשו"ת מהר"ם מינץ סי' צ"ט הסובר שמעיקרא דדינא דבבר שאלתו של מר עוקבא אין כל איסור בדבר מדין התורה, אך מר עוקבא הוא שהחמיר על עצמו משום מידת חסידות. ואולם, כבר דחה דבריו בכנסת הגדולה בחו"מ סי' שפ"ח הובא בהגהב"י ס"ק נ"ד, עיי"ש.

לסיכום הדברים, הנה בנידון דיןן שלא ניתן לומר לב"ב שישכימו ויעריבו כדי לכלות את אביהם, נותרה אך רק העצה שימסרוהו לשלטונות. ובפרט ע"פ המובא לעיל בדברי הגרש ירחים שרק התם שגניבא גידף וחירף את מר עוקבא לא היה היתר למוסרו למלכות, אבל כאשר האב מזיד ומפשיע בידיים, אין עצה ואין תבונה כנגדו.

וראה בש"ך בחו"מ סי' שפ"ח ס"ק מ"ה שהביא מהד"מ בשם מהר"ם מריזבורק דאם רגיל להכות הבריות מותר לקצץ ידו ע"י עכו"ם או להפסיד ממנו או להציל באחד מאיבריו. ועיי"ש עוד שמצוה לכל אדם להגיד לשופט פלוני הכה את פלוני.

ובסמ"ע שם ס"ק ל' כתב לדייק מדברי המחבר שם סעי' י"ב אהא דכתב שעל צער יחיד אסור למסור, דהיינו רק צער בעלמא, אבל אם מסרו בממון, וכ"ש אם יסרו במכות ועונשי הגוף מותר, ע"כ.

ובשו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' קמ"ח שאול נשאל מרא דארעא דישאל אם מותר למסור לשלטונות את אלו המסכנים עוברי דרך ע"י אי זהירות בהנהגתם בכלי רכב. עיי"ש תשובתו הרמתה דפשיטא ואין צריך לומר שדינו כרודף ומותר למוסרו לשלטונות.

ופטור בלא הערה אי אפשר, דהנה בשלהי דבריו שם כתב בזה"ל, אמנם כמבואר בכל אלו הדינים בין ברודף (בסי' תכ"ה) ובין במוסר (סי' שפ"ח סעי' י"י) ובין בעוסק בזיופים (שם סעי' י"ב) ובשאר מקומות, דקודם שימסור אותו לערכאות צריכים התראה, כן בנד"ד אין לעשות מעשה בלא התראת ב"ד וכו', ע"כ.

ולענ"ד דבריו צריכים לי עיון לענין ההתראה בב"ד, דהנה הש"ך בחו"מ סי' תכ"ה ס"ק ג' [וכ"ה בבאה"ט שם ס"ק א'] כתב ע"ד המחבר שם סעי' א' הרודף אחר חבריו להרגו והזהירוהו, דהאי והזהירוהו אין כוונתו להתראה ממש ושיקבל ההתראה, אלא אמרינן לו זה שאתה רודף אחרי ישראל הוא והתורה אמרה שופך דם האדם באדם דמו ישפך [עיקר דין זה כבר מובא בטור ובב"י, עיי"ש], ובדיעבד אפי' לא אמרו לו אפי' זה אפ"ה מצילין הנרדף בנפשו של רודף, עיי"ש שמוכח דבריו מהא דאף רודף קטן מצילין את הנרדף בנפשו של הקטן אע"פ שאין הקטן בר התראה.

ומענין לענין, הנה בסנהדרין דף ע"ג ע"א בעינן למילף דין רודף שניתן להצילו בנפשו בקל וחומר מנערה המאורסה, ואמרי' שם בגמ' דא"א למילף באופן זה דאין עונשין מן הדין, עיי"ש. ומוכח שדין הצלת הנרדף בנפש הרודף עונש הוא להרודף. וכבר תמה הערוך לנר בסנהדרין שם כיצד יתכן לומר שענין הריגת הרודף הוא מדין עונש, הרי קטן לאו בר עונשין הוא, והא אף בקטן הרודף איכא לדין זה. ותמיהה זו תמה אף בעל הנו"ב בחו"מ מהדו"ת סי' ס', ועיי"ש תירוצו דאכן מאן דס"ל שלקטן יש דין רודף, על כרחך דס"ל שאין הריגת הרודף מדין עונש, ולפיכך ס"ל שא"צ התראה לרודף, ומ"ד שהריגת הרודף מדין עונש הוא, על כרחך ס"ל שיש צורך בהתראה, ואולם אין הקטן הרודף נהרג, עיי"ש ומש"כ בנו הגר"ש שם. וע"ע שו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"ג סי' מט, צפנת פענח על הרמב"ם פ"א מהל' רוצח מהדו"ת ח"א ובשו"ת משכנות יעקב חו"מ סי' ע"ב, עיי"ש.

והנה במשל"מ פרק כ"ד מהל' שבת ה"ז [וכ"ה בשו"ת יד אליהו, וראה במחזיק ברכה אור"ח סי' של"ט ובשו"ת נוב"י הנ"ל] עלה ונסתפק בדין רודף בשבת אם מותר להצילו בנפשו, וביאר שאלתו דהא וודאי שהרודף אחר אדם להרגו מחוייבים להרוג את הרודף אף בשבת כדין כל פיקו"ג הדוחה שבת. ואולם, שאלתו היא ברודף אחר איסור, כגון הרודף אחר הערוה, דהרי הדעת נותנת דמאחר שאין עונשים בשבת הרי שאין להרוג הרודף בכה"ג, עיי"ש. והנה, ע"פ האמור לעיל תהיה ספיקתו של המשל"מ תלויה ועומדת בפלוגתא הנ"ל אם הריגת הרודף היא מדין עונש אם לאו, ודו"ק כי קצאתי.

ובעיקר דין זה שבדיעבד א"צ התראה ברודף כבר קדמו להש"ך רבינו הרמ"א בסי' שפ"ח סעי' י' בשם תשו' מיימוניות ומרדכי שכתב, הגה ואם אין פנאי להתרות [במוסר] א"צ התראה [והתיר עצמו למיתה באומרו שהוא הולך למסור את פלונין]. והדברים ק"ו, אם במסירה התירו בדיעבד אף בלא התראה, ברודף לא כ"ש. וראה במנ"ח מצוה רל"ז שתמה על הרמב"ם שהצריך התראה אצל המוסר ולא הצריך התראה אצל הרודף, ואכ"מ.

ונפק"מ רבתיא יש בכך ע"פ השאלה המובאת במנח"י הנ"ל, כגון היכא שרואים אדם הנוסע עם מכוניתו במהירות גדולה ומסכן חיי אדם, וכמטחוי קשת יש מכונית משטרה, וניתן לומר לשוטר שידלוק אחר זה המסכן את עצמו ואת הציבור כולו ויתפשנו ויקח מידו את רשיונו ואף גם יאסרנו באזיקים עד אשר תנוח דעתו עליו, דלפי דברי המנח"י אין לעשות כן בטרום התרו בו התראת ב"ד, ולפי המוכח מהרמ"א ומהש"ך הנ"ל הנה זה הנוהג שלא בחסרו במכונה זו הרי הוא רודף מצד כל דין ודת ומצוה להציל נפשות העוברים ושבים לתומתם ברחובות קריה על ידי תפיסת זה המטורף בדעתו והושבתו אחר כבוד בבית האסירים אפי' ללא אומר ודברים ובלא כל התראה מוקדמת.

וביותר נראה לפענ"ד שנהג זה הנוהג בפראות ושוטע מעל ראשי בני אדם דין רוצח לו, אלא שלא עלה בידו עדיין להפיק זממו, ואם נמתין להתראה בב"ד יכול לבצע את אשר זמם. [ואף שכל בר דעה יבין שאין הכוונה שבתחילת היום הוא זומם להרוג ולרצוח, מ"מ עצם הדבר שלשם מהירותו אינו דואג שלא לגרום מצר ונזק לבנ"א, דין גרמא להחשיבו כרוצח].

פש גבן מעתה, היודע באדם מסויים שהוא חוטא ומרשיע עם יו"ח ברגעים אלו ממש, הרי הוא מחוייב להציל עשוק מיד עושקו ולפנות אל השלטונות תיכף ומיד שיאסרוהו בכבלי ברזל, ויניחוהו בבית האסורים לפרק זמן ממושך עד אשר ישכיל להשקיט ולהכניע יצרו, באופן שלא יהיה כל חשש שמא יעסוק במעשים מגונים אלו בשנית.

ואולם, אם אינו חוטא ומרשיע עתה ממש, אך הדברים ידועים שהוא עושה כן, הרי שמלכתחילה טוב ויפה להתרות בו שאם יודע או ישמע שהוא יגע בקצה ציפורנו בא' מיו"ח לטוב או למוטב, כי אז אחת דתו להיות מיושבי בית הכלא לחודשים ושנים רבים. ואולם, אין התראה זו לעיכובא כלל וכלל, ע"פ המבואר לעיל ברמ"א ובש"ך, ולפיכך כאשר אין אפשרות להתרות בו, ניתן לפנות אל השלטונות מיד כמבואר לעיל.

וזאת למודעי, כי חוטא זה הרי הוא גרוע מן המוסר והמצער את הרבים, אלא הרי

הוא רודף אחר הערוה שמצוה על כל אדם להציל את הנרדף בנפש הרודף, ולמצוה גדולה תיחשב לו, וכדברי הרמב"ם בפ"א מהל' רוצח ושמירת נפש ה"ו הרי כל ישראל מצווין להציל הנרדף מיד הרודף ואפילו בנפשו של רודף. וכיון שכן, הנה גם בניו ובנותיו יכולים לזכות בזו המצוה, ולמסור את אביהם לידי השלטונות. דהרי אין לך הצלת נרדף יותר גדולה מבאופן שהנרדף גופיה הורג את הרודף, ופשוט. ויתירא מכך, דהנה במשל"מ פ"ח מהל' חובל ומזיק ה"י הביא בשם המפרשים שהדין האמור שהיכא שניתן להצילו בא' מאיבריו אסור להרגו אמור רק בשאר כל אדם, אבל הנרדף עצמו יכול להורגו בשופי אפי' כאשר יכול להציל עצמו בא' מאיבריו של הרודף, וראה בדרוש וחיידוש להגרע"א לכתובות דף ל"ג ע"ב דברי בנו הג"ר שלמה זצ"ל ביישוב דברי הרמב"ם בפ"א מהל' רוצח ושמירת נפש הל' י"ג ע"פ דברי המשל"מ הנ"ל. ועכ"פ מוכח שהקרובים אל הרודף הם הנרדפים עצמם, קרובים אל החיוב והמצוה למנוע מן הרודף להפיק זממו עליהם, וע"ע ברא"מ בפר' וישלח עה"פ וירא יעקב מאד ויצר לו, שכתב כדברי המשל"מ. וע"ע בסנהדרין ע"ג ע"א בתוס' ד"ה אף רוצח ובתידושי הר"ן שם שהצלת הנרדף מיד הרודף טובה ומצוה היא.

כסניף לכל האמור יש להוסיף המובא בשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' קכ"ד אות ג' אשר שאול נשאל מ"ר הגאון האמיתי מרן בעל שבה"ל שליט"א בדבר גזלן מפורסם המתחנן על נפשו שישתדלו להוציאו מבית האסורים, האם שפיר למיעבד הכי. ומשיב, דמאחר שאין הגזלן בסכנת נפשות בהיותו בידי השלטונות, אין חיוב לעשות השתדלות לאנשים כאלה.

ולדידי נראה שלא די שאין חיוב לעשות השתדלות בכגון דא, אלא שהמשתדל להוציא הגזלן מבית האסורים עוון בידו, ומי לידינו יתקע שלא יתנקם במפליליו, או עכ"פ ישוב לסורו במהרה, ומאן יימר באיזה אופנים שונים יסתיימו עלילותיו שלאחר מכן, ואשר על כן איסור יש בדבר להשתדל בעדו ולחוננו.

יש אמנם נקודות חשובות והכרחיות בעת המאסר והטיפול באדם חולני זה שהשתיקה יפה להם, כגון הצורך להשתדל שהרופא המטפל בו וכן הפסיכולוג או הפסיכיאטר יהיו מהחרידים לדבר ה', וכן לגבי המדה והמשקל הנכון בתרופות להרגעה שינתן לו יש לשים לב שיתנו לו כפי מידתו ובשום אופן לא יותר מההכרח כמוכך, וד"ל.

ועכ"פ בהא נחתין ובהא מסקינן שהמזדרז למנוע מהאב או מבני המשפחה מלחטוא, בכל אופן שימצא לנכון ואף למוסרו לשלטונות, למצוה יחשב לו. ודבר זה צריך שיהי' בהשכל ודעת, ולא ח"ו ח"ו בפרסום או בגלוי וכדו', בכדי שלא יגרם נזק לשאר בני המשפחה, כי אלו הצאן מה חטאו ומה פשעו, וכמאמר המלך שלמה, את צנועים חכמה. והנלענ"ד כתבתי.

וי"ר שלא ישמע עוד שוד ושבר בבתי כל בני ישראל מעתה ועד עולם. ואתם שלו' וביתכם שלו' וכל אשר לכם שלו'.

הרב זלמן נחמיה גולדברג

אב"ד - ירושלים עיה"ק

בענין הנ"ל וביאורים בענין אומדנא

כב' ידידי הרה"ג ר' צבי גרטנר שליט"א,

ב"ה אדר א', תשס"ה

קראתי הפסקים מגדולי הרבנים בענין שאלתך אם מותר למסור למלכות באחד שיש אומדנא שמתעלל בילדים ומטמא אותם, והעלו שמותר, והנה בודאי שהלכה כמותם, ואני רק אעיר לפלפולא כמה הערות בדיני אומדנא.

(א) והנה מצאנו בגמ' (שבועות לד, א) שאין הורגין על פי אומדנא אפילו באומדנא ברורה, כהיא מעשה דשמעון בן שטח שראה באחד שרץ אחר חבירו לחורבה ורץ אחריו ומצא חרב בידו ודם מטפטף והרוג מפרפר, ואמר לו שאין דמך מסור בידי. וז"ל הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת רצ) הזהיר הדיין שלא לחתוך הגדרים באומדן הדעת החזק, ואפילו היה קרוב לאמת. כגון אדם רדפהו ושנאו להרגו, ולהנצל ממנו יכנס בבית אחד והרודף יכנס אחריו, ונכנסו אחריו ומצאו הנרדף נהרג ושנאו שהיה רודפו עומד עליו והסכין בידו ומנטף דם. הרי זה ההורג לא יהרגוהו סנהדרין על צד חתוך הגדר אחר שאין עדים מעידין עליו שראו ההריגה. ובאה האזהרה בתורה מהרוג זה, והוא אמרו ונקי וצדיק אל תהרוג. ובמכילתא אמרו, ראוהו רודף אחר חבירו להרגו, והתרו בו ואמרו ישראל הוא בן ברית הוא אם הרגתו אתה נהרג, והעלימו עיניהם ומצאוהו הרוג ומפרפר והסייף מנטף דם ביד, שומע אני יהיה חייב, ת"ל ונקי וצדיק אל תהרוג. וכו' עכ"ל.

(ב) ויל"ע מהכתוב בדברים יט, ד, וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שונא לו מתמול שלשום, ובמשנה מכות ט, ב השונא אינו גולה, רבי יוסי אומר השונא נהרג מפני שהוא כמועד. ובגמ' שם אמרו, והא לא אתרו ביה, מתניתין כר' יוסי בן יהודה היא, דתניא ר' יוסי בן יהודה אומר, חבר אין צריך התראה, לפי שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד. הרי מפורש בתורה שהולכין אחר אומדנא והורגין את השונא, וזה סותר למה שאמרה תורה ונקי וצדיק אל תהרוג אף בשונא שרודף אחר אחד ונכנס לבית ונכנסו אחריו וראו שהסכין תחוב בלבו.

(ג) ונראה לתרץ על פי מה שכתב המהרי"ק בתשובה שהביאו החפץ חיים בסוף ספרו חפץ חיים אות ב, והיא תשובת מהרי"ק סימן קכט, וז"ל שאשה היתה טוענת על איש אחד שבא עליה וכו' ותובעת ממנו בושת ופגם, והוא מכחישה לגמרי וכו'. ואם כי כתבת שיש אמתלאות רבות מראות על הענין, הלוא ידוע הוא שפסקו הרי"ף והרמב"ם והסמ"ג דאין הלכה כרבי אחא אלא כרבנן וכו', והוא הדין בכל אמתלא שבעולם, ואפילו כגון כיוצא דההוא דשמעון בן שטח שרץ אחר חבירו בסכין וכו'. ואין להקשות דהא קיימא לן בכלי תלמודא שהולכין אחר אומדנא, כי ההוא דריש פ' אע"פ דלא כתב לה אלא

על מנת לכונסה, וקיימא לן כוותיה, וכן בפרק אלמנה נוזנית גבי זבין ולא אצטריכו זזוי, וכן גבי שכיב מרע שכתב כל נכסיו בלא שיור דאם עמד חוזר, וכן בכמה מקומות, וכן גבי מסוכן סמכינן אאומדנא אפילו לענין איסור ערוה, ולא אומרים העמידנה על חזקת אשת איש, אפילו הכי לא קשיא מידי, דודאי כל היכא שהמעשה מכורר אצל הדיינים אלא שאנו מסופקין באומדן דעת הנותן או המוכר או המגרש אזלינן בתר אומדנא, אבל היכא דלא נתברר גוף המעשה אצל הדיינים וכו' דלא ידוע לנו אם נגחו ואם לאו אלא מתוך אומד, בהא ודאי פליגי רבנן וכו' וקיימא לן כוותיהו וכו', עכ"ל.

(ד) ולפי דבריו מיושב קושיתנו, ששונא שרודף בסכין וכעובדא דשמעון בן שטח שאנו באים מכח אומדנא לדעת שהרודף הוא הרוצח, בזה הזהירה תורה שלא לילך אחר אומדנא, ואין הורגין אלא בעדים מעידים שרואים בעיניהם, אבל במקום שיש עדים שראו שהשונא הרגו, אלא שאנו דנים מכח אומדנא לדעת שהרגו במזיד ולא בשוגג, בזה הולכין אחר אומדנא.

אכן עדיין לא נתבאר טעם הדבר למה בבירור העובדא אין הולכין אחר אומדנא, ואילו להבין העובדא בזה הולכין אחר אומדנא שלא כיוון השכיב מרע אלא להקנות לאחר מותו, ושהשונא שהרג היה במזיד, וכדומה. ונראה שטעם הדבר שהחמירה תורה בבירור העובדא לפי שזה דבר שאפשר, שהרי בדרך כלל עדים רואים גוף ההריגה, אבל הבנת המעשה בזה אין אפשרות לדעת אלא מכח אומדנא, שהרי כל פסק דין בנוי על אומדנא של הדיינים.

(ה) וכן עוד הרבה דברים שאין לנו לדון אלא על פי אומדנא כמו שנתבאר ונפסק ברמב"ם פ"ג ה"א-ג מהלכות רוצח, וז"ל המכה את חבירו בזדון באבן או בעץ והמיתו, אומדין דבר שהכהו בו ומקום שהכהו עליו, אם ראוי אותו חפץ להמית באבר זה או אינו ראוי, שנאמר באבן יד אשר ימות בה הכהו או בכלי עץ אשר ימות בו הכהו, עד שיהיה בו כדי להמית, ואינו דומה מכהו על לבו למכהו על ירכו. הואיל ונאמר אשר ימות בה, מכאן שאומדין מקום המכה. כשם שאומדין החפץ שהכה בו ומקום המכה, כך אומדין כח ההכאה, שנאמר באבן יד, מכאן שמשערין את היד, אינו דומה זורק אבן בחבירו וכו'. וכן משערין המכה עצמה, ומשערין כח ההורג וכח הנהרג, אם הוא גדול או קטן, או חזק או חלש, או בריא או חולה, וכן כל כיוצא בזה וכו', עכ"ל. ובפ"ד ה"ג כתב, וז"ל המכה את חבירו באבן או באגרופ וכיוצא בהן אומדין אותו וכו'. ואם אמדוהו למיתה אוסרין את המכה בבית הסוהר מיד וממתנינים לזה, אם מת יהרג המכה, ואם הקל ונתרפא רפואה שלימה והלך בשוק על רגליו כשאר הבריאים, משלם המכה חמשה דברים ונפטר, עכ"ל. ובה"ה שם וז"ל, אמדוהו למיתה והקל ממה שהיה, ולאחר מכאן הכביד ומת הרי זה נהרג וכו', עכ"ל. הרי שהרבה דברים אומדין ברוצח, ובע"כ שכל שבודאי הרג רק שחסר פרטים בהבנת ההריגה, בזה הולכין אחר אומדנא.

(ו) ובעצם כל פסק דין שפוסקין מכח חכמה בהבנת הדין בנוי על סברות שהן אומדנות. ובסמ"ע סי' לג סק"א כתב הטעם למה פסלה תורה אוהב ושונא לדון והכשירה עדים אוהב ושונא להעיד, ותירץ רעדות מעיד מה שראה ולא חשדינן ליה שישנה בכוונה בשביל אהבתו ושנאתו, משא"כ דין שתולה בסברא והמחשבה משתנה מחמת אהבתו או שנאתו, אפילו בלא כוונת רשע וכו', עכ"ל. הרי שכל פסק דין בנוי על סברא ואומדנא,

ולא על ראייה חושית. ונראה שגם לדון על אחד שהוא שונא לחייבו מיתה בהרג ולא יודעים אם בשוגג או במזיד צריך ב"ד שידון בזה, ואוהב ושונא פסולים לכך. וכן כל אומדנא כמו לדעת אם האבן יש בו כדי להמית, בכל אלו צריך שיאמדו אנשים שאינם שונאים. וביותר לדעת שמעון התימני שלאמוד אם יש בו כדי להמית צריך דוקא ב"ד, ולא מועיל קבלת עדות שהכהו באבן שיש בו כדי להמית, ודריש מהכה את רעהו באבן או באגרוף שמסור לעדה ולעדים, אף אבן שמסור לעדה. ולכן מביאין האבן לב"ד, ואם נאבד האבן מתחת יד העדים, אין סומכין על עדים שיעידו שהיה אבן שיש בו כדי להמית, או כדי להזיק. אמר לו רבי עקיבא, וכי בפני ב"ד הכהו שיודעין במה הכהו ועל מה הכהו, אם על שוקו או ציפור נפשו, ועוד הרי שדחף חברו מראש הגג או מראש הבירה ומת, ב"ד הולכין אצל הבירה או בירה הולכת אצל ב"ד, ועוד אם נפלה קודם שראו ב"ד, כלום מצריך הכתוב לחזור ולבנות להראות גובהה לב"ד, אלא אעדים סמכין שאומרים כך וכך היה, ולא בעינן מסור לעדה אלא לעדים.

ז) ומחלוקת שמעון התימני ורבי עקיבא נראה שלכו"ע אומד אומדין הדיינים ולא עדים, שהרי עדים אינם מעידים אלא מה שראו בראיה, ולא מה שמבינים בסברא, וכמו שהבאנו מהסמ"ע שזה הטעם שאוהב ושונא כשר בעדים, ואם נאמר שסומכין על אומד של עדים יש לפסול אוהב ושונא, שהרי אפשר שמחמת אהבה ושנאה טועין. ולא נחלקו שמעון התימני ור"ע אלא בזה שעדים מעידים בפני ב"ד שהכהו באבן בגודל כזה, או שהפילו מגג גבוה כך וכך, והכהו במקום מסוים בגוף, או שזרק עליו אבן גדול, ועמד במרחק כזה מההרוג או מהניזק, וב"ד אומדים לפי מה ששומעין עדותן אם יש באופן כזה כדי להמית או כדי להזיק היזק כזה, ושמעון התימני סובר שגם עדות להעיד כמה גודל האבן גם זה אין סומכין על עדים אלא על הב"ד שרואים האבן, אף שעדיין צריך עדים כדי לדעת שבאבן זה הכהו, ולא נתבאר בגמרא מה ענה שמעון התימני לשאלת רבי עקיבא, איך יודעין באיזה מקום הכהו, על שוקו או ציפור נפשו, ואולי סובר שמעון התימני שלהעיד על איזה גודל היה האבן אין סומכין על עדים כיון שניתן להביא האבן לב"ד, והרי זה כעדים שמעידין על פי אומדנא שהרגו, כגון מעשה דשמעון בן שטח, אבל להעיד על איזה מקום בגוף הכהו, כיון שלא ניתן לדעת אלו אלא על פי עדים, בזה סומכין על עדותם.

ח) והנה הרמב"ם בספר המצות שם ל"ת רצ כתב על מצוה של נקי וצדיק אל תהרוג וז"ל ולא תרחיק זה ותתפלא מזה הדין כו', ותוכן דבריו שהדין הזה שלא להרוג בעובדא של שמעון בן שטח פלא הוא ונגד השכל, שהרי ברור שהוא רוצח, והתשובה שאם לא הזהירה תורה שלא להרוג על פי אומדנא היינו אומרים שגם אומדנא פחותה מזו שהיתה אצל שמעון בן שטח בכלל, ואח"כ תאמר שגם אומדנא עוד יותר חלשה עד שאפשר להגיע להרוג על פי אומדנא קלושה ביותר, ולכן סגר הכורא יתברך הפתח הזה ואסר להרוג על פי אומדנא אפילו חזקה מאד, ואף שגם כעת יוצא שאין אנו הורגים רוצח, מ"מ עדיף לא להרוג רוצח מאשר להרוג אדם שלא רוצח, זהו תוכן דבריו. ומעתה יש לומר שלא גדרה תורה וסגרה הפתח רק בדבר שניתן לדעת על פי ראייה גמורה ולא אומדנא, משא"כ לדון דין, או להכין אם רוצח במזיד או בשוגג, או אם הרג באבן שיש

בו כדי להמית, וכן לרדן במתנת שכיב מרע על פי אומדנא, שכל זה לא יתכן לדונו בעדים שרואים בחוש, בזה ניתן לילך אחר אומדנא.

(ט) בחו"מ סימן לד ס"כ השונא לחבירו ואמר לו בפני רבים אלך ואמסור ממונך פסול לעדות, ובסמ"ע שם ס"ק ס"ט וז"ל דוקא בשונא חששו שמחמת שנאתו יעשה כן ולא באחרים, עכ"ל. והנה אף שבדוגמא זו לא היה עדות על העובדא אבל כיון שאין אנו באין להענישו על מה שעשה, אלא למנוע ממנו לעבור עבירה ולהגדירו כרודף, ומהאי טעמא פסול לעדות שכל שחייב מיתה נחשב רשע למות, ולענין להבא הרי אין אפשרות שעדים ידעו מה שיקרה בראיה חושית, ולכן סומכין על אומדנא.

והנה מצינו בגמ' בבא מציעא כד, א מר זוטרא חסידא איגניב ליה כסא דכספא מאושפזאי, חזיא לההוא בר בי רב דמשי ידיה בגלימא דחבריה, אמר היינו האי, כפתיה ואודי, וכן נמצא שהש"ך ורבו ר' העשיל הכו חשוד על גניבה, הרי שבאומדנא בעלמא מותר להכותו לחשוד. ולפ"ז מיושב, שמר זוטרא סמך על אומדנא לא לחייב בתשלום אלא לכופף אותו להודות, ולענין זה הרי לא יתכן שיראו עדים בחוש הראות. אכן יש לעיין למה חייבוהו על פי הודאתו, והרי הודה באונס, ופסק הרמ"א (סי' לד סי"ח) שכל שמעיד מחמת שאנסוהו אין בו ממש, וא"כ גם הודאה באונס אינה הודאה. ואולי הכוונה שכפאו והודה היינו שהוציא את הכסא דכספא והבינו שזוהי הכוס הגנוב.

(י) והנה, אף שאין הולכים אחר הטעם של המצוה לפסוק על פיו, וכדחזינן ריש ביצה (ג ע"ב) שכל מה שאסרה תורה או חכמים אין האיסור בטל גם בנתבטל הטעם, וכן בתוספות ב"ק יא. ד"ה בכור לגבי בכור שנפדה תוך ל' יום, מ"מ לענין דידן שהולכין אחר אומדנא, כל שאנו באים לחלק על דרך שכתבנו שתלוי אם זה ניתן לראות בעינים או לא ניתן, בזה יש לומר שהולכין אחר הטעם, שהרי בהכרח שיש לחלק בין שונא שהרג שהורגין אותו לבין עובדא דשמעון בן שטח, ולפי הטעם יש לומר שזה החילוק שחילקה תורה.

והנה, נראה פשוט שבעובדא דשמעון בן שטח בודאי היה מותר ומצוה בידי שמעון בן שטח להרוג את הרץ אחר חבירו בסייף לפני שנכנס לבית, ובע"כ שהולכין אחר אומדנא, אף שאחר שהרגו אין הולכין אחר אומדנא להרוג הרוצח.

ויש לומר שנלמד ממחלתת שמותר להרוג לגנב, ונראה שאם ראינו גנב שנכנס למחתרת ומצאו אחר כך שבעל הבית הרוג, אין הורגין הגנב, שאין מחתרת אלא אומדנא. ומעתה נראה שלא מביעא לחשוד לעשות תועבה עם ילדים שזהו רודף אחר הזכר שניתן להצילו בנפשו, וכמו שפסק הרמב"ם הל' רוצח פ"א, אלא גם בחשוד לעשות תועבה עם ילדות שעדיין אינן ערוה, מ"מ גם לאפרושי מאיסורא שמותר להכותו, גם בזה נראה שהולכין אחר אומדנא.

עכ"פ לענינינו נראה שכאן שהמטרה למסור אותו לערכאות זה למנוע מעשיו הרעים בעסיד, ובוה ניתן לילך אחר אומדנא. אבל נראה שקודם יש להעביר הדבר לידי רבנים מובהקים הבקיאים בהוראת הלכות אלו, והם ידונו בכל מקרה ומקרה אם ניתן למסורו למלכות לפי האומדנות והוכחות שבידינו, וכן אם יש צורך בדבר, שלפעמים אפשר לתקן בדרכים אחרים, כגון להזהירו באיום שימסרנו למלכות, וכדומה.

הרב אשר זעליג וייס

ביהמ"ד לתורה והוראה – מנחת אשר

פניה"ק ירושלים ת"ו

מסירה לשלמונות של מי שחשוד בהתעוללות בילדים

תאריך: ה' אב תשס"ד

כבוד ידי"נ ויקיר לבבי הרב שלמה גוטסמן שליט"א

רב שלום עד בלי ירח.

הנה נתתי אל לבי לעיין במאי דשאל קמן כיצד לנהוג בשאלה הכאובה במי שיש עליו הוכחות לכאורה שהתעלל בילדים התעללות מינית האם מותר למסור על כך לשלטונות החוק, דהלא אין דינו תקיפה להעניש את החוטאים ולאסרם כדי שלא יוכלו להמשיך ולבצע זממם הרע.

הנה שאלה זו מתחלקת לשלושה נידונים שונים, הא' בדיני הראיות דהלא לרוב אין עדות כשרה לפשעים אלה דהלא אין בנ"א עושים מעשים אלה בפרהסיא וגם לא בפני חבריהם ואין לנו עדים כלל מלבד אותם ילדים שנפגעו וקטן הלא פסול לעדות הוא. ב' בדיני העונשים דהלא אין עונש מוגדר בתורה על מי שנוגע באבריו של קטן ומתעלל בנפשו וכדו' ועונש המאסר המקובל היום בעולם לא מצינו בתורה. ג' עצם הפניה למשטרה ולגורמי החוק האם יש בו איסור מסירה שעליו נאמר שאין לו חלק לעולם הבא (חור"מ שפי"ח סעיף ט'), ומה שגם שבעקבות המסירה למשטרה יתנהל דיון בערכאות של נכרים שגם ההתדיינות בפניהם פסולה כמבואר בח"מ סי' כ"ה.

והנה המקור הראשון לשאלה זו הוא הגמ' בב"מ פ"ג ע"ב שם נחלקו שנים מגדולי התנאים בכע"ז, ר' אלעזר בר' שמעון עקב אחרי גנבי ישראל ומסר אותם למלכות שהוציאה אותם להורג ור' יהושע בן קרחה טען כנגדו "חומץ בן יין עד מתי מוסר בניו של אלקינו למיתה" וראב"ש ענה לעומתו "קוצים אני מכלה מן הכרם" וריב"ק חזר וטען "יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו" וכן מסופר שם על ר' ישמעאל בר' יוסי שנהג כן ואלהו הנביא לא נתגלה לו תלתי' יומין ובחידושי הריטב"א שם כתב דראב"ש נקט דבהורמנא דמלכא אפשר לדון דיני נפשות אף ללא עדים כשרים ושליחי המלכות כמותה ע"ש.

אך לא ידענו הלכה כמאן כראב"ש או כריב"ק ואף דגם ר' ישמעאל בר' יוסי נהג כראב"ש כמבואר שם בסוגיא, מ"מ לא ידענו הלכה כמאן.

אך מדברי הרשב"א בשו"ת ח"ג סי' שצ"ד מבואר דנקט עיקר כדברי ראב"ש וכן כתב למעשה דיש רשות ביד ה"ברורים" דהיינו אנשים שנתמנו מטעם הציבור לעשות דין ומשפט בעוברי עבירה לדון אף ע"י עדים פסולים אם הם נאמנים עליהם וכן להענישים

במאסר וכדומה וז"ל שם "עמדתי על כל טענות הקונטרס הזה, ורואה אני שאם העדים נאמנים אצל הברורים רשאים הן לקנוס קנס ממון או עונש גוף, הכל כפי מה שיראה להם, וזה מקיום העולם, שאם אתם מעמידין הכל על הדינים הקצובים בתורה ושלא לענוש אלא כמו שענשה תורה בחבלות וכיוצא בזה נמצא העולם חרב, שהיינו צריכים עדים והתראה, וכמו שאמרו ז"ל לא חרבה ירושלים אלא שהעמידו דיניהם על דין תורה, וכ"ש שבחוצה לארץ שאין דנין בה דיני קנסות ונמצאו קלי דעת פורצין גדרו של עולם ונמצא העולם שמם וכו' וגדולה מזו אמרו בפרק נגמר הדין בשמעון בן שטח שתלה שמונים נשים באשקלון ביום אחד ואע"פ שאין תולין אשה ושאין דנין שנים ביום אחד, ושם אמרו טעמא שלא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה".

הרי לן מדברי הרשב"א דמשום תיקונו של עולם יש רשות ביד הצבור למנות אנשים לשפוט את העבריינים אף ללא עדים כשרים אלא ע"פ אנשים הנאמנים עליהם, ויש להם רשות אף להעניש שלא כפי משפטי התורה.

וע"ע בדברי התשב"ץ בח"ג סי' קס"ח ומשום בהירות הדברים הנני מעתיקם בשלימותם "שאלת ראובן הוה סגי נהור ... והיה לראובן הסגי נהור קצת מרגליות תפורין בבגדו. ושמעון היה מתחבר עמו בדרך וישן אצלו וכשבקש ראובן המרגליות ולא מצאן הוא חושד כי שמעון גנבם לו עם היות שמעון רוע מעללים וכשתבעו ראובן כפר מהו הדין בזה. תשובה. ידוע הוא כי הגונב אינו גונב בעדים ואם באנו לדון על פי עדים בכיוצא בזה תלקה מדת הדין והרשות נתונה ביד כל דיין בכל דור ודור לגדור גדרים בזה כמו שנהגו הגאונים ז"ל בדיני קנסות ואף מדין התלמוד מותר לעשות כן ומכין ועונשין שלא כדין משום מגדר מילתא (יבמות צ' ע"ב) וכ"ש להציל עשוק מיד עושקו ונעלב מיד עולבו ומצינו בתלמוד שעל ידי אמתלא כפו לאדם אחד עד שהודו בגניבה בפרק אלו מציאות (כ"ד ע"א) מר זוטרא חסידא אגנוב ליה כסא דכספא מאושפיזיה חזייה לההוא בר בי רב דמשא ידא ונגב בגלימא דחבריה אמר האי הוא דלא אכפת ליה אממונא דחבריה כפתיה ואודי. ובפרק גט פשוט (קס"ז ע"א) יש בשני מקומות כפתיה ואודי. ובכאן נראית אמתלא שזה העלוב הוא מאור עינים ובהתחברו עם אחזיהו פרץ השם מעשיו והניחו במקום דובים ואריות ונכנס לעיר, הדין נותן לאיים עליו ולגזום לעשות כן וכך אם לא יודה, וכן כתבו בספר החשן בס"י ס"ד בשם תשובת הרא"ש ז"ל וכבר אסרתי אני בבית הסוהר יהודי מכאן שטען עליו אורח נפוסי שגנב ממנו ועל ידי נכרין דברי אמת אסרתיו ולא היה שר ומושל שפטררהו ואח"כ נמצאת הגנבה בידו וקלסוני כל הקהל על זריותי בזה".

אך לכאורה אין ראייה מדבריהם שמותר למסור עבריינים אלה לידי שלטונות החוק הנכריים או החילוניים שאינם כפופים לתורה ולבי"ד.

אך מסו"ד הרשב"א יש ללמוד היתר גם בזה דבסוף התשובה הוסיף "וכן עושין בכל דור ודור ובכל מקום ומקום שרואין שהשעה צריכה לכך ולייסר השוטים והנערים המטים עקלקלותם והנה אמרו דרב הונא שהיה מבבל קץ ידא כדאיתא בריש פרק כל היד ובסנהדרין בריש גלותא דאמר אי ודאי קטל נפשא לכהיוה עיניה, ואע"פ שאין קציצת

אבר בדיני תורה אלא הכל לגדר ולצורך השעה. ולפיכך ברורים אלה שעשו זה אם ראו צורך שעה לענוש ולקנוס ממון או גוף לתיקון המדינה ולצורך השעה כדין עשו, וכל שכן באיכא הורמנא דמלכא, וכענין ר' אלעזר בר' שמעון בריש פרק השוכר את הפועלים. ומכל מקום הברורים צריכין להתיישב בדברים ולעשות מעשיהן אחר המלכה ולהיות כונתם בכל עת לשמים, הרי שהביא ראיה מראב"ש דבהורמנא דמלכא כ"ש שמותר, ומוכח דנקט דהלכה כראב"ש שהרי הוכיח מדבריו דבהורמנא דמלכא יש בה היתר לשפוט שלא ע"פ תורה כשהשעה צריכה לכך עיי"ש.

ועיין עוד בבית יוסף סימן שפ"ח שהביא תשובה של הרשב"א וז"ל "עוד גדולה מזו שהרי ר"א בר"ש (ב"מ פ"ג ע"ב) תפס גנבי בהרמנא דמלכא ועניש להו וכן רבי ישמעאל ברבי יוסי (שם פ"ד) ואע"ג דא"ל ריב"ק חומץ בן יין וכו' וכן אמר ליה אליהו לר' ישמעאל בר' יוסי מ"מ לא נשוי להו כטועין גמורים בדינים מפורשים אלא שמחמת חסידותן היה להם להמנע מלענוש מה שלא חייבה תורה וזהו שקראוהו חומץ בן יין לומר שלא היו נוהגין בחסידות כאבותן ואילו היו טועין גמורין ועושים שלא כדין לא קראום אלא טועין גמורין חלילה וחס לגדולי ישראל וחסידים עליון כמותם, ועוד תדע לך מדא"ל ר' ישמעאל בר' יוסי לאליהו מאי אעביד הרמנא דמלכא הוא ואהדר ליה אליהו אבוך ברח לעסיא וכו' ואילו היה איסור גמור מאי קאמר הרמנא דמלכא הוא ואליהו נמי לימא ליה (פסחים כ"ה ע"ב) מאי חזית דדמא דידך סומק טפי אלא ודאי כדאמרינן שכל שהוא ממונה על כך מן המלך דן ועונש כאילו במשפטי המלוכה כי מלך במשפטים יעמיד ארץ", הרי לן מדברי הרשב"א והב"י דהלכה בזה כראב"ש ור' ישמעאל בר' יוסי.

אמנם אף מדבריהם אין לנו אלא בממונים מטעם הקהל או מטעם המלכות, ועדיין צ"ע אם מותר ליחיד למסור אדם החשוד בעיניו לשלטונות החוק כבני"ד.

אך כבר כתב בשו"ת פנים מאירות ח"ב סי' קנ"ה דאף שמותר להכות את שחשוד בגניבה ויש רגלים לדבר שאכן גנב אך חוכך הוא לאסור מסירתו ליד הנכרים משום שאם יודה ידונו אותו למיתה הרי לן שלא אסר בזה מסירה אלא מחשש שיהרגוהו. ויש ללמוד מדבריו, דמה אם באדם החשוד בגניבה התיר מסירה אי לא משום חשש הריגה ק"ו בני"ד דהפגיעה בילדים תמימים באופן נורא כזה גרע טובא מעוון גניבה, ועיין קובץ תשובות להגרי"ש אלישיב ח"א סי' קצ"ח שהסתמך על תשובה זו בפנים מאירות להתיר למסור למשטרה מי שחשוד שפורץ את קופת הצדקה שבבית הכנסת וגם בשו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' ט' אות ב' רמז לזה עיי"ש היטב, וק"ו בן בנו של ק"ו בני"ד כמבואר.

ב

ולגבי השאלה האם אין בזה דין מוסר, הלא אף שהרמב"ם כתב דברים חמורים על המוסר ישראל לעכו"ם אף בעיני ממון עד שכתב שאין לו חלק לעולם הבא וז"ל בפ"ח הלכה ט' מהלכות חובל ומזיק "אסור למסור האדם ביד עובד כוכבים בין בגופו בין בממונו ואפילו היה רשע ובעל עבירות ואפילו היה מיצר לו ומצערו וכל המוסרו ביד

עובד כוכבים בין בגופו בין בממונו אין לו חלק לעולם הבא" מ"מ בהלכה י"א שם חידש "וכן כל המיצר לציבור ומצער אותם מותר למסרו ביד גויים להכותו ולאסרו ולקנסו אבל מפני צער יחיד אסור למסרו" וגם בשו"ע מוצאים אנו את עצם חומרת עון המסירה בסי' שפ"ח סעיף ט', ובסעיף י"ב שם העתיק את דברי הרמב"ם, הרי הדמזיק לציבור מותר למסרו לידי העכו"ם, ועי"ש בשו"ע ס"ק מ"ה וס"ק ס' דמי "שרגיל להכות" מותר למסרו כדי שלא יוסיף לנהוג במנהגו הרע, וק"ו הדברים בני"ד שהוא לא רק מכה חבירו אלא פוגע פגיעה אנושה בילדים רכים חסרי ישע שאין בידם להתגונן בפניו, והרי ידוע מפי כל המומחים לדבר שהחוטא בענין הרע הזה דרכו לחזור על מעשיו ככלב השב על קיאו, והפגיעה בילדים היא לפעמים נוראה עד שכל ימיהם נושאים הם איתם פצעים נפשיים שלעולם לא יגלידו וק"ו הדברים ממש"כ השו"ע דאם מותר למסור את הרגיל להכות בודאי מותר למסור את אלה.

ובגוף דברי הרמב"ם לא ציינו נושאי כליו מקור לדבריו שהמיצר לרבים מותר למסרו והדברים לכשעצמם חידוש הם דאם מותר להרוג את המוסר משום דרודף הוא כמבואר שם ברמב"ם ובשו"ע (ומקורו בברכות נ"ח ע"א דרב שילא הרג את הרודף), איך מותר למסור את המיצר לרבים וכי מותר להרוג אדם משום צער הרבים, ונראה מזה ראייה גדולה למה שכתבתי במנח"א לפסחים סי' ג' דמעיקר דין תורה אין על המוסר דין רודף כלל, ואין זה אלא תקנה שתיקנו למגדר מילתא בכח שבידם שמכיין ועונשין להעמיד הדת על תילה, וזה נראה ברור, ודו"ק בו כי קצרת.

אך עדיין לא מצינו מקור לדברי הרמב"ם וחידוש גדול כתב החת"ס בחידושו לגיטין דף ז' שם אמרו "שלח ליה מר עוקבא לר' אלעזר בני אדם העומדים עלי ובידי למוסרם למלכות מהו שרטט וכתב ליה אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי אע"פ שרשע לנגדי אשמרה לפי מחסום שלח ליה קמצערא לי טובא ולא מצינא דאיקום בהו, שלח ליה דום לה' והתחולל לו דום לה' והוא יפילם לך חללים חללים השכם והערב עליהם לבהמ"ד והם כלין מאליהן הדבר יצא מפי ר"א ונתנוהו לגניבא בקולר", וחידוש החת"ס דמה שאסור למסור למלכות את המצער שלא כדין אינו אלא משום שיכול לכלות ע"י השכמה לבית המדרש, אבל המצער את הרבים קדירא דבי שותפי הוא ואין בה פתרון ולכן מותר למוסרם, עי"ש. אך אף שהדברים נחמדים וראויים למי שאמרום הם בדרך דרש, בודאי אין להם מקום בהלכה ובפשט.

והנראה ברור בזה, ע"פ המבואר לעיל דאין המוסר כרודף ממש מעיקר הדין אלא שחכמים ברוחב דעתם עשוהו כרודף להעמיד הדת על תילה ומשום תקנת הציבור, דאלו המוסרים בני ישראל למלכות מחריבי עולם הן ולא ימלט שבריבוי חטא זו יבואו לידי איבוד נפשות ממש, וכיון שכן נמסר הדבר בידם ותיקנו מה שתיקנו לתועלת הציבור, והם אמרו והם אמרו דכאשר אדם מיצר לציבור מותר למוסרו, והם ברוחב דעתם ובפלט חכמתם נמסר בידם לשקול את טובת הציבור, ודו"ק בכ"ז.

ומ"מ ברור להלכה דרק משום צער יחיד אסור למסור ולא בחשש נזק לרבים, ועיין בשו"ת מנחת יצחק חלק ח' סי' קמ"ח שכתב לענין עבריניי נהיגה שנוהגים ברכבם באופן

שמסכן אנשים או אף אלו המחנים רכבם באופן שיש בו סכנה שמותר למוסרם למשטרה, וק"ו בני"ד.

ג

אלא שצריך זהירות יתירה לברר וללבן עד תכלית עד מקום שידנו מגעת האם אמת נכון הדבר שאדם זה פגע מינית בילדים באופן שרגלים לדבר שיחזור לסורו, ולא להתפס לשמועות וחשדות שוא ובהלה של הורים בהולים להחריב עולמו של אדם חף מכל פשע כדי להפיס דעתם החפוזה של החושדים בכשרים אבל כאשר נראה ברור לבי"ד או ועד של ת"ח שאכן נבלה נעשתה בישראל אף שאין בזה עדים כשרים מותר למוסרו דהלא בכל מקורות שהבאנו, הא דראב"ש בב"מ, הא דשו"ת הרשב"א, העובדא של התשב"ץ, ושל הפנים מאירות וכנ"ל, כולם לא היה אלא אומדנא ורגלים לדבר לפי שיקול הדעת ואעפ"כ התירו למסור או לייסרו, הרי דאי"צ עדים אלא בירור אמין לפי שיקול דעתנו, וכאשר יתברר לנו, אין מנוס ומפלט מלשתף פעולה עם השלטונות המופקדים על ענין זה, אמנם אף כאשר מוסרים ענין זה לשלטונות יש להשתדל בכל עוז שהטיפול יעשה בצנעא ע"מ למנוע הלבנת פנים ששקולה כשפיכ"ד וגם למנוע חילול ש"ש.

ביקרא דאורייתא

ובאה"ר

אשר וייס

הרב יהודה סילמן

רב דק"ק חסידיים רמת אלחנן בני ברק

תשובה לשאלה בענין דיווח על פגיעות בילדים

נשאלתי מארה"ב, בנידון דרישת השלטונות לדיווח במקרה של פגיעה מינית מצד מורה בחניכיו, האם מותר או מצווה לשתף פעולה ולדווח.

תשובה: יש לדון בזה מכמה מקורות

א.) נראה שיש לדון בנושא זה, מדין רודף, וכפי המבואר בשו"ע סימן תכה. סעיף ג, שהרודף אחר הזכר, או אחר אחת מכל העריות לאונסה, חוץ מהבהמה מצילין אותו אף בנפש הרודף, וכל שהנושא בקטן או קטנה, גם פיתוי אונס הוא. [וכמבואר בימות ס"א:] ואף שלא בשעת מעשה, אם הוחזק, חוששים שיעשה בעתיד וכמבואר בשו"ע סימן שפח סעיף יא, לענין מסור שהותר להורגו משום רודף, שאם הוחזק למסור, הרי זה יהרג שמה ימסור אחרים. ויעוין בספר דרכי חושן ח"ג - (במאמר הנספח) שגם ספק רודף מותר להורגו והיינו אם נתעורר חשד אמיתי שהוא מסכן אחרים, וכגון במשחק הילדים ולא ידוע עד איזה גבול הוא מסוגל להגיע.

אמנם פשוט שאין בידינו היום להרוג והדבר אסור ע"פ חוק בכל המדינות המתקונות, אבל ודאי שמכ"ש שמוותר למוסרו לרשויות.

אלא שהיתר זה לא יועיל בבחור למעלה מבר מצוה או בת למעלה מ-12 והמבוגר עושה כן בהסכמת הבחור.

ב) בדין לאפרושי מאיסורא, לפי המבואר בגמ' ב"ק כח. ת"ש מנין לנרצע שכלו לו ימיו ורבו מסרהב בו לצאת, וחבל ועשה בו חבורה שהוא פטור, ת"ל לא תקחו כופר לשוב, לא תקחו כופר לשב. וביאר רנב"י דאיידיןן בעבד שמסר לו רבו שפחה כנענית דעד האידנא היתרא והשתא איסורא, ואף שבל' הגמ' מבואר רק שהעושה כן פטור, אבל הוא גם היתר לכתחילה וכמ"ש"כ רש"י ד"ה איסורא, וז"ל, ורשאי להלקותו ולהפרישו. ויעוין בזה ביש"ש שם סימן ט, שכ' וז"ל ודווקא באדמ מוחזק לכשרות, שידוע שלשם שמים עשה והוא אדם חשוב ומופלג אבל בסתמא דאינשי, לאו כל כמיניה דא"כ לא שבקת חיי לכל בריה, וכל אדם ילך ויכה חבירו על דבר הוכחה, והתורה לא נתנה רשות מקל ורצועה אלא לדיין או לאדם חשוב שראוי להיות דבריו נשמעים ג"כ לפי שעה, מותר להכות חבירו ולהפרישו מאיסור.

והנה בסימן ג. נחלקו קצה"ח ונתה"מ, אם אפשר ללמוד מהכא שבכל עשה יכול גם יחיד לכפות, שנתה"מ כ' שכן ובמשו"ב נתיבות כ' לחלק דכל חידוש הגמ' בל"ת אבל עשה לא יכול כל יחיד, וצ"ב אי פליגי על היש"ש וס"ל דאף אינו חשוב יכול, ועכ"פ מדברי כולם נלמד וכן גם מת' הח"ס חו"מ סימן קע"ז, דעכ"פ יחיד חשוב, יכול להפריש בל"ת.

ג) ובשו"ע סימן ב. מבואר דכל ב"ד, אפילו אינם סמוכים בא"י, אם רואים שהעם פרוצים בעבירות דנין מיתה בין ממון בין כל דיני עונש, ואפילו אין בדבר עדות גמורה, ואם הוא אלם חובטין אותו ע"י עכו"ם - וכ' הסמ"ע שם דלאו דווקא כל העם אלא אפילו יחיד. והפ"ת סק"א הביא שהתומים ושער אפרים פירשו שזה רק באופן שיש חשש שרבים יגררו אחריהם. והשבו"י כ' דבכל אופן אפשר לפעול אף נגד יחיד אם הוא פרוץ, ועכ"פ בנידון כזה שהנסיון שאדם כזה יכול לקלקל רבים לכו"ע יכולים. ויש בזה נ"מ בין שני הטעמים דלטעם של אפרושי אם יגיש התפטרות יש לשקול שא"צ, דעיקר ההזדמנות להזיק בטילה ותלוי לפי החריפות של העניין, ואילו לטעם של עשיית סייג יכולים אף בכזה"ג.

ד) בב"מ פג איתא, אתיוה לראב"ש וקא תפיס גנבי ואזיל, שלח ליה ר' יהושע בן קרחה, חומץ בן יין עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה, שלח ליה קוצים אני מכלה מן הכרם - שלח ליה יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו, ע"ש בהמשך הסוגיא שהתעוררו ספיקות אצל ראב"ש ובחן את עצמו. וסיכום הגמ' שקרי על נפשיה אף בשרי ישכון לבטח. ויל"ע כמי הלכה כראב"ש או כר' יהושע בן קרחה דס"ל דלא הו"ל לעשות כן, ויעוין בל' הריטב"א שביאר שהוא מדיני המלכות ומ' דנקט דכן הלכה. אבל המאירי כ' שאסור כיון שגורם שיהרגו הרבה נפשות שלא כדין תורה, ולכן יש לת"ח להתרחק מזה בכל כוחו. ואפשר דבנידון דילן שאין הורגים אלא מגינים על הציבור ע"י מאסר יודו כו"ע דשרי.

ובת' הרשב"א ביאר שלכו"ע שרי וכל המחלוקת היתה אם יש מידת חסידות לימנע [הובא בב"י סוף סימן שפח]. ושם כ' עוד דכל שהשעה צריכה לכך מכין ועונשין שלא מן הדין. וביאר דחשוב צריכה, כיון שקצת אנשים החלו ללמוד האומנות הנפסדת הזו.

ה) והנה פשוט שא"צ בכל זה לעדים וכלשון הגמ' ב"מ שם לתפוס מי ששתי חמרא והוא מנמנם, ואח"כ אמר ראב"ש, מה ספיקות שלכם כן ודאי על אחת כמה וכמה, כאשר פירש"י שודאי היינו במקום שיש טעם הגון כמו הטעם הנ"ל, ומ' שמך גם על פחות מזה, והטעם פשוט שאין זה עונש מדין ב"ד, אלא או משום חוק המלכות או לאפרושי מאיסורא, ובת' הרשב"א בב"י שם מבואר שא"צ עדים, וז"ל, ואיזהו מוחזק כל שנודע לרבים שהוא כן, לא שהוחזק בב"ד של כ"ג, ושקיבלו עידיו בפניו, וכל שהשעה צריכה כך מכין ועונשין שלא מן הדין בכל מקום ובכל זמן כהוא שרכב על סוס בשבת [ומבואר דהנידון בכח הכפיה של ישראל ולא בכח המלכות] וסיים שא"צ קבלת עדים בפניו, שאין הולכין בכל אלו אלא אחר ידיעת האמת לסלק הנזיקין ולעשות גדרים בפני פרצות. ולטעם שכתבנו שספק רודף שרי, פשוט דשרי בכזה"ג דסגי בנהיה לנו ספק.

ויעוין בת' הרשב"א המיוחסת לרמב"ן סימן רע"ט וז"ל עוד השיב בקהל שמינו בוררין לבער העבירות וכתוב בתקוני ההסכמות שיוכלו ליסר ולענוש בממון כפי ראות עיניהם ויש להם עדים קרובים או עד מפי עד, וכיוצא בהם שנראה להם שהענין אמת שיכולים לדון על קנס, שלא הצריכו עדים גמורים אלא בדיני תורה כסנהדרין וכיוצא בהם אבל מי שעובר על תיקוני המדינה צריך לעשות כפי צורך שעה וכ"ו והרי אמרו מכין ועונשין

שלא מן הדין לא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג, עכ"ל. והנה מבואר שא"צ דין עדות. ואין לומר שזה מחמת ההסכמה, שהרי סיים שהוא בכלל הכח לעשות סייג ולא מסתבר לחלק בין עדים כקרובים למי שאינו עד כמו קטן, ואף אי נימא דשאני, דבעינן עכ"פ עד המועיל באיסורים ולכן קרוב מהני ולא קטן, הרי הדברים מבוארים יותר בת' הרשב"א ח"ד סימן שיא. [ואפשר שזו אותה התשובה אלא דבמיוחדים קצרו התשובה בח"ד] ושם כ' בהדיא שגם אשה וקטן מסיחין לפי תומן יועיל וכן אם הודה בעצמו, וגם מבואר שם דיש בזה שני טעמים נפרדים א. שב"ד מכין ועונשין לפי צורכי השעה. ב. בגלל ההסכמה. ובכל טעם לחוד סגי.

וראיתי בזה בענין זה ממש תשובה של השואל ומשיב מהדורא קמא, חלק א סימן קפה, ונושא התשובה שיצא קול על מלמד שהילדים שלמדו אצלו בקטנותם העידו שטימא אותם במשכב זכור, והשיב שאע"פ שלגבי פסול צריך שני עדים אבל בכה"ג שאין עדים גדולים, קיים דין הרמ"א חו"מ סימן לה. סעיף יד, דבמקום שאין כשרים נאמנים גם אישה וקטן והכא הרי אי אפשר שתהא עדות בדבר, פשיטא דנאמנים להעיד - ולענ"ד אין דבריו מוכרחים שאף שתקיננו לענין ממון, א"א לתקן לענין נפשות. ומיהו בנושא דיליה, לפטרו מעבודה - שפיר דמי, ולענין מאסר יש לדון בזה.

אלא שכ' שם עוד, וכ"ז לענין לפוסלו אבל מספיק ספק כדי להסיר כתר המלמדות מעל ראשו ויחושו לנפשם עד שישוב בתשובה שלימה וסיגופים. והוכיח ד"ז מהא דהאי לישנא בישא עכ"פ מקצתו אמת - כדאיתא במו"ק יח. ובגמ' נדה סא, האי לישנא בישא אף דלא מקבלים אותו, למיחש מיהא מיבעי.

דינים העולים

יש כאן שני נידונים נפרדים

א) לענין לפטרו מעבודה, בזה קי"ל זה כדעת השו"מ שסגי ביצא עליו שם רע, דיש לחוש מספק. ונ' דבכה"ג שיש רגלים לדבר, אפשר לפטרו באמצע השנה, וגם אין מגיע לו פיצויים.

ב) ולענין למוסרו לשלטון, הרי אם המצב שסגי בפיתורים ואין לחוש שימשיך לפגוע, יש לעשות כן ולא למוסרו.

ג) אבל אם יש חשש שהפגיעות ימשכו, הרי, עכ"פ משום לאפרושי מאיסורא, אפשר לדווח, ואף שאם אין זה ג"ע ממש, אין בזה דין רודף, אבל הרי בזמנינו בין כך אין במאסר שלהם דין פ"נ, ואפשר לעשות כן.

ד) ומיהו אין למסור ההחלטה בזה לכל אדם, אלא כמ"ש רש"ל לדיין או לאדם חשוב.

ה) וכל שהדברים נראים יש לעשות כן, גם ע"פ עדות קטנים או הוכחות אחרות המעוררות חשד סביר וכמו הקלטות, מכתבים או בדיקה בפוליגרף, ובלא"ה בדרך

כלל אם לא תהא הוכחה, גם בדיניהם לא יענש, ולענין זה א"צ הוכחה גמורה.
 (ו) ואמנם אם החשוד, מוכן לקבל טיפול שיגמול אותו, ובכלל זה, גם טיפול פסיכולוגי, וגם לפי הצורך תרופות שידכאו אצלו את היצר, אם הדבר נראה לפי ראות עיני הדיין שיעשה מה שהבטיח. [ולפעמים לפי ראות עיניו בערבויות מתאימות.] יש להעדיף דרך זו על דיווח, ובתנאי שעכ"פ יפסיק עבודתו.

(ז) ובחור"ל במקום ששייך דינא דמלכותא, ישנה סיבה נוספת להקל.

(ח) ומן הראוי לקבוע דיין או ב"ד קבוע שיחליט בכל הנ"ל ולבחור לצורך זה, אנשים עם נסיון בבעיות אלו, מפני חשיבות הנושא הדורשת התמחות מיוחדת.

מאמר נספח: ברין ספק רודף - אי מותר להורגו

שאלה:

נשאלתי, מאבטח במקום ציבורי - פתח מסעדה, קניון וכו' שמבחין באדם שמתקרב ונראה חשוד - והוא מתנהג בצורה מוזרה, ונראה כערבי, ופונים אליו והוא מתחיל לברוח וכל כה"ג, והוא חושד שמא הוא מחבל - והנה אין זה ברור דאפשר שהוא יהודי ויש בעולם אנשים מוזרים, וגם הכריחה יכולה להיות תגובה של פחד. אל יתכן שבעוד שתי דקות יעשה פיגוע גדול. האם עליו להורגו מספק.

שאלה שניה:

וכעין זה יש לשאול פקיד בבנק, שפורץ לשם שודד שאקדה בידו, ולעיתים קרובות מתברר שזה רק אקדה צעצוע, ואף אם הוא אמיתי אין כוונתו להרוג אלא לאיים - אבל מכלל ספק לא נפיק האם מותר להורגו.

תשובה:

א) בפסחים ב': הבא במחותרת, איתא בגמ' התם, הכי קאמר אי פשיטא לך מילתא כנהורא דאנפשות קאתי, רוצח הוא וניתן להצילו בנפשו, ואי מספקא לך מילתא כליילא, יהיה בעיניך כגנב ולא ניתן להצילו בנפשו, עכ"ל. ופשטות הלשון מ' שבכל ספק אסור להרוג. ומיהו ברש"י ותוס' שם נ' שבאו לפרש שבאופן הרגיל אין מציאות של ספק דבכל אדם חזקה שבא להרוג עד שיהא ברור להיפך, ואילו כאב שבא על בנו במחותרת, אין הורגים, דחזקתו שלא בא להרוג. ולפ"ז מתפרש ל' הגמ' שאי מספקא לך כליילא, דמיירי באב, ובזה תעמיד על החזקה שודאי לא בא להרוג.